

Királyaink Törvényeiknek sok régi másaik; vagyon egy Sigmond király üdejéből való Diplomatarium; szemlélttem közöttök Verantziusnak több eredeti hagyományait is. Említést érdemel Bornemiszanak magyarul íratott Történeti jegyző könyve 's a' t. — Tizenkét óra vetett haza Tőle. Délután ismét kívánsága szerént hozzá mentem. Ekkor ki mentünk a' Hatvani kapún kívül fekvő Házába, hol tartja ő számosabb ritkaságit. A' mi XVI. századi könyveit illeti, láttam nála a' Heltai ki adta Magyar Ó Testamentomot, Bornemisza Péter Predikázióinak minden részöket, Székely Krónikáját, Telegdi munkáit, Heltai Magyar Krónikáját, Mátyás királynak Heltai szerzette Latán életét, Werbőtzinek többféle ki adatásait; Komiai leveleit Szent Pálból fordítatva 's a' t. A' kéziratok közül láttam Wagnernak, Fejérvárinak, Bélnek, Székelnak több vagy keveseb Gyüteményöket. — Ötödfél órakor hagytuk el a' külső lakást. Be érvén menedék mellet oda adta egy Magyar kéziratát velem hazára, kérvén, hogy szerzőjét tanulnám ki valahogyan. A KI. (Kéziratot rövideden nem tehetnök így ki?) in fol. vagyon készülve versben minden szerző 's tzm nélkül és zöld bőr borítékú. Ez a' kezdete vagy is hogy jobban kifejezzem magamat a' folytatása, mert ki szakadott eleje:

Az ky regen fegyvert fogott hazajaert,
Küszködik is annak meg maradasaert,
Mint amaz nagy Hector regenten Trojaert,
Avagy Horatzius Róma valcsagaert.

A' könyvnek zöld borítékú a' kötése 's bőrből készítettett. All 42 levélből in folio, azaz 84. lapokból. Egyik táblájára vagyon íratva: Ex Libr. Illrimy Dnj Com. Caroli Zichy. — Így végződik:

Aszszonya is magát arra kötelezi
Valamiben tudgya híuen uédelmezi
Ezzel kiki maga szauat be fejezi
Es az vers író is munkáját uegezi.

Ha üdöm akad rajta leszek, hogy valamit ki tanuljak a' kézirat-ról, mellyben a' mint öszve veszem, sohol semmi név elő nem fordul. — Estve felé valék Révainál, Trézsímnél és kised Hertzzegeimnél. — Vatsora után Schelle könyvével társolkodtam.

ADATOK TOMPA MIHÁLY ÉLETÉHEZ.

(Első közlemény.)

Egy gömörmegeyi kis falucskának, Özörénynek könyv- és tudomány szerető, fenkölt gondolkozású református lelkésze: Szkárosy Gusztáv, ki 1911. febr. 24-ikén húnyt el, 2000 kötetből álló szép könyvtárát 1910-ben a sárospataki ref. főiskolának ajándékozta. E fejedelmi ajándék 69 kötetnyi kéziratában, néhány XVII. és XVIII. századbéli levélen kívül, kétségtelenül legbecsesebbek azok az itt közlendő részint Tompától írott, részint hozzá intézett, részint

pedig reá vonatkozó adatokat tartalmazó levelek — szám szerint 90 — azokkal az egykori diáktársától és barátjától (Makay Dániel) papirosra vetett följegyzésekkel együtt (1., 2. sz.), melyek a nagy költőnek, még mint sárospataki diáknak első irodalmi föllépéséről, valamint Kazinczy Gáborral és Szemerével való megismerkedéséről örökítenek meg érdekes adatokat.

Ez a 92 darabból álló kéziratcsoport a Szentpétery Sámuel könyvtárával együtt örökségképpen került a Szkárosy Gusztáv birtokába. Szkárosy felesége ugyanis, Szentpétery Terézia, Szentpétery Sámuel leánya volt. Szentpétery 1841-től 1906. szept. 4-ikén bekövetkezett haláláig ref. lelkész volt Gömörmegyében. Mintaszerű, kiváló buzgalmú pap, kit egyházmegyéje 1849-ben főjegyzővé, 1853-ban tanácsbíróvá, 1860-ban pedig, miután Tompa Mihály nem fogadta el az esperességet, esperessé választott. Utóbbi tisztségét 1866-ig viselte, a mikor arról lemondott.

Attól a pillanattól fogva, mikor Tompával az 1846. szept. 16-ikán Rimaszombatban tartott papi vizsgálatán megismerkedett, a legbensőbb barátság fejlődött ki közöttük, melyet csak a halál szakított meg. Mint rokonlelkek vonzódtak egymáshoz s teljes bizodalomukkal tisztelték meg egymást. Állandóan leveleztek s gyakran meglátogatták egymást. Tompa Szentpétery iránt érzett benső ragaszkodásának cselekedetben is nyilvánuló szép bizonyosságát adta akkor, a mikor Szentpétery, Maklár Pap Lajos nevű barátjával együtt, — bár nevük nem említettett, sértve érezte magát Erdélyi János sárospataki tanárnak, a Sárospataki Füzetek szerkesztőjének 1858-ban egy cikkhez fűzött jegyzete miatt s közbeszólásra kérte föl Tompát (19. sz.), a ki, bár elvileg ellensége minden polemiának, mert az által, mint a párbaj által az igazság soha ki nem derül (12., 13. sz.), tévesztett útja lévén mindkettő az igazság földerítésének, — együtt érez benső barátjával s a legszívesebb készséggel siet védelmezésére. (13. sz.) A levélbeli vitát aztán, kölcsönös felvilágosítások után, sikerült békésen elintézni. Erdélyi ugyanis, folyóiratának egyik legközelebbi füzetében kijelentette, hogy a kérdéses jegyzetben a »némely urak« alatt nem Szentpéteryt és Maklárt értette. (19. sz. jegyz.) Valószínűleg ez a vitatkozás volt az oka annak, hogy Tompa egyetlen cikket vagy költeményt sem küldött az Erdélyi folyóirata számára.¹

¹ V. ö. *Dr. Rácz Lajos*: Erdélyi János Sárospatakon. (Uránia 1913. 162. lap.)

Viszont Szentpétery is, egész családjával együtt, nagyon szíves és előzékeny volt a gyakran betegeskedő költővel szemben. Bármely ügyes-bajos házi dologban — körte-, alma-, asszúszilva-, répa-, káposztabeszerezés; főzőné, szolgáló keresése s ajánlása stb. 9., 10., 47., 56., 57., 58., 59., 60., 70., 71., 72., 73., 74., 76., 77., 78., 80., 81., 83., 84., 85., 87., 94. 99. stb. sz. — kereste fel őket Tompa bizalmas soraival, viszontszolgálatra való utógondolat nélkül, időt és fáradságot nem kímélve siettek a legaprólékosabb dologban is segítségükre, tudván, hogy örömet szereznek a költő csaknem állandóan gyöngélkedő feleségének is.

A két férfiú barátsága igaz és őszinte volt; sokkal igazabb és őszintébb, mintsem hogy azt a mások szóbeszéde alapján köztük az esperességgel kapcsolatos levélbeli szóváltás (1860-ban és 1867-ben) megrendíthette, vagy csak a legkisebb mértékben is meggyöngíthette volna. Maradtak a régiek. E szóváltást, mint a levelekből kitűnik, Tompa érzékenysége idézte elő, ki minden legkisebb célzást vagy tréfás jellegű csipkedést szívére vett s hajlandó volt azoknak sokszor komoly háttérrel tulajdonítani.

A levelek zöme Tompa, Szentpétery és Orbán Ferencz egymáshoz való bensőséges viszonyának feltűntetésén kívül számos kiegészítő adatot tartalmaz Tompa betegségéről, betegsége okozta állandóan izgatott kedélyállapotáról. Alig van e sorozatban levele, melyből vagy a maga vagy a felesége betegeskedéséről szóló panaszkodás hiányzana. Ha egy-két sorban is, de ott van az elmélkedő, nyugtalan lélek panaszos keserve.

1857 májusában vén embernek mondja magát, »ha nem évekre is, de kedélyre nézve«. (8.) »Fiam, feleségem mind mind beteg volt, még most is egy kórház a házam« — írja Szentpéterynek 1857. okt. 10-én. (9.) Felesége gyakori betegeskedése is (9., 11., 35., 36., 43., 69., 77., 79., 82., stb.) lehangolja, elkeseríti. »Körülményeim, — írja 1858. júl. 20-án — a régiek; feleségemet hat hétig virasztottam halálos betegségében, testben lélekben megtört ember vagyok; megvénültem a férfi-kor delében, élve meghaltam napjaimnak közepén.« (11.) De alig hangzik el a panasz szava, máris fülébe cseng a Jézus imádságának megnyugtató hangja: »legyen meg a te akaratod«. (11. sz.) Ha porig sujtja is a fájdalom, hitét nem veszti el. Sőt az édes reménység is beszáll egy-egy pillanatra lelkébe. Pl. mikor barátjának, Orbán Ferencznek biztató, bátorító levelére, melyben erős hitét nyilvánítja, hogy jobban lesz, így ír: »Adja Isten

valósulni hitedet ; hiszen még nincs is minden a legvégsőkön s az ember sokat kibír. Nil desperandum.« (50. sz.) Az Isten akaratán való megnyugvás a fájdalmak között sem hagyja el. Mikor Orbánnak 1866-ban elkéservedve panaszolja, hogy háta fáj, melle fáj, lábai elromlottak, köhög s oly irtózatos szívdobogás és mell-lüktetés van rajta fojtó nehéz lélegzéssel, hogy csaknem megcsábul bele s az erővesztés s lankadtság miatt alig bír egy lépést tenni : akkor is él lelkében a megnyugodni, lemondani tudás gondolata s bús resignatióval írja : »Engem az élethez kevés, de erős kötél láncczol, melynek szakadása nagy kín nélkül nem képzelhető . . . Szemrehányást nem ösmerek, lelkemet nem nyomja semmi súly, de nyomja érzésemet : megcsalatra érzem magamat az élet vagy sors által. De hány ezren s millió mondhatták már ezt én előttem ? !« (49.) Sőt akkor sem hiányzik lelkéből ez az erő, mikor 1866-ban már teljes tudatában van annak, hogy szívbaja miatt »elveszése csak idő kérdése.« (55.) »Moriendum est ! — írja a mulandóság szelétől megcsapva Orbánnak. Azonban ide vele ; készen vagyok !¹ Csudálatos az emberi lélek ! Mindenhez hozzászoktatható.« (54.) Másfél évvel később is e gondolat uralja lelkét. »Én — írja Szentpéterynek — 1867. okt. 29-én, alkalmasint a végét járom e nyomornak és szenvedésnek. Megnyugszom Isten akaratán. Sőt óhajtom a pihenést.« (79.) S bár »az Isten keze rajta fekszik folyvást és sulyosan«, nem hagyja el lelki ereje akkor sem, mikor »olyan állapotban van, hogy örültség volna remélni.« (1867. jan. 26.) ; vagy mikor 1868. januárjában már »képzeletet felülmúló beteg.« (89.)

Folytonos, mondhatni szünet nélküli betegsége alatt megtörtént, hogy a látogatására siető barátok társasága is terhes volt reá. Agyonkínzott lelke kerülte sokszor az emberek társaságát is. Mikor 1866. februárjában Orbán Ferencz arról értesíti, hogy látogatására készül : válaszában azt az óhaját fejezi ki, hogy bár akkor érkeznének, »midőn nyugodtabb perczei vannak. Mert míg néha görcsös rohamai ájulásba mennek át : vannak tűrhető napjai is.« (50.)

Betegségének gyógyíthatatlanságáról való hite rögeszmévé vált nála (84.) s ez volt az oka annak, hogy ha barátai vigasztalni próbálták, haragudott érte. Így pl. mikor 1867. nov. 21-én Tompáék

¹ Ugyanez a gondolat nyert kifejezést 1868. husvétján eme fölkiáltásában : »Csak jönne már az az enyészet ; nem rettegem !« Olv. Radácsi György : Mikor én a Tompa legátusa voltam cz. emlékeztetés. (Emlékejelek, bizonyosságok. II. Sárospatak. 1910. 313. lap.)

meglátogatják Szentpéteryéket, Tompa többször ismételte Szentpétery előtt e szavakat: »Tompa meghalt!« s mikor Szentpétery »a kímélő tagadás meggyőződésével« biztatja s kéri, hogy: »ne tartsd magadat halottnak«, — »megdöbbenve kell hátrálnia«. S miután T. nem hallgatta meg az élőszóbeli vigasztalást, Sz. másnap terjedelmes levéllel keresi fel, abban a reményben, hogy a »higgadt írást nyugodtan fogadja«. »Te élsz — írja — és élni fogsz még sokáig, ujonnan születve a dicső pályán, mely ragyogó utadból még hátra van! csak a kulcsot e' győzelemhez megtaláld, melynek megint egyik feltétele ez: hinni, reményleni és megtenni a lehető férfias kitartással.« Sz. szerint az orvosoknak T. betegségéről szóló megállapítása »iszonyú tévedés, mely tévedés átkos oka hosszú sínylésednek«. T. betegsége, szerinte, nem szívbaj, hanem »elhanyagolt gyomorhaj«. Egyidejűleg, miután a maga családja tagjainak életéből fölsorolt példákkal igyekszik igazolni, hogy nagy betegségükből soha sem az orvosok, hanem a »természetes gyógyítás és okos életrendszer« gyógyították ki őket, — homeopaticus kúrát is ajánl neki részletes utasítással.

Ugy látszik, hogy már 3 évvel ezelőtt homeopaticus is gyógyította magát Tompa. 1864 novemberében ugyanis, mikor már gyógyítására nézve »mindent elkövetett, a mit szokás, de semmi se használt«: Szentpéterytől hasonszenvi szereket s azok használati módját kéri. (41.) 1865-ben pedig ugyan ő tőle Argenti Dömének »A különféle betegségek hasonszenvi gyógyításá«-ról írt könyvét kéri, melyből »ki akarja kutatni betegségét« s szándéka szerint, ha »az allopathikus gyógymóddal fölhagy: a homeopathiát is megpróbálja«. »Tudod — írja — hogy a bajos ember mindenfelé kapkod.« (47.)

1865. okt. 12-én Sz.-hez írt levele azt bizonyítja, hogy nemcsak a putnoki, miskolci és pesti orvossal vizsgáltatta meg magát, hanem a poszobaival is. (46.) A szószékről való leszédülése (1867. szept. 22.) óta »lélekzö hullá«-nak nevezi magát. (77.)

A munkában töltött s elismerést aratott multra való visszaemlékezés fájdalmas érzéseket kelt lelkében, mert már vége a dalnak s a múlt emlékei csak lemondásra tanítják. 1865-ben már keserűséggel írja Pestről, hogy nem a hajdani érzésekkel töltötte a napokat. (45.) 1866. őszén, Szentpéterynek válaszolva, így mereng a multon: »A szép őszi napok úgy-e? Hja! A dalnak vége van örökre, s igen fájdalmas még emlékezni is arra, hogy valaha énekeltem rólok.

Az ősz báját és szépségét nem érzem, csillogása, fénye : a szegek csillogásának tetszik a fekete koporsón. Tennap este mult 10 éve : Kolozsvárt gr. Mikó tartotta nevem estéjét házánál ; ma reggel 10 éve egy szép nagy bokrétát kaptam néhány kolozsvári nőtől. A bokréta itt van, de elszáradva, szín s illat nélkül. Életem képe.» (56.)

Leveleiben itt-ott fölcillan a keserű humor is (21., 49., 51.) ; egyikben pedig, melyben 1868. február 5-én Szentpéteryt hívja magához, mert »szeretné még egyszer látni csak egy pár órára« : szép költői képet fest — a saját életéről. Olvasmányairól (32., 42.), valamint virág-szeretetéről és kertészkedéséről is (22., 25., 28., 32., 40., 42. stb.) több adat található e levélsorozatban.

Néhány levelében politikai vonatkozások is vannak. »Jól vagyok — írja 1860-ban Sz.-nek — csak a torkom véres, épen mint hazánk és vallásunk.« (21.) 1863. febr. 18-án meg ezt írja : »Micsoda gyönyörű szép idők járnak ! talán az égben is német politica van, kicsalni a fák rügyeit, azután rájok-füteni egy halálos dérrrel. Nem hiszünk ! s a ki nem hiszen ; üdvözül !« (29.) Mikor 1865 augusztusában Miskolczról, hol gőzfürdőt használt, hazamegy, 9-ikén ezt írja Orbánnak : »Mit a politicáról, a jelen s jövődő dolgokról hallottam, elég sok, de mind egyre megyen ki s az a vers vége : hogy már megfogtuk vagy megfognak az anyját s minden jó lesz. b. Sennyeit így jellemzik (nagy dícséretére) a lapok : a kiegyenlítés eszméjének megtestesülése. Most olvasom a b. Jósika Emlékiratait, ha élne ez az ember, milyen teremtetézetét vinne véghez.« (44.) Ugyanazon év szept. 9-én Pestről, hová Orbán tanácsára ment föl megvizsgáltatni magát, azt írja Orbánnak, hogy találkozott ugyan már néhány politicalai capacitással és szóvivővel, de ezek se tudnak sokat s különösen bizonyost nem. Annyit látok — jegyzi meg —, hogy itt általános az egyezkedési szellem ; várnak, remélnek, bíznak az emberek. Különben az új kormánynak az a nagy baja : hogy pénze nincs s nem bizonyos, hogy 5—7 hó alatt nem lesz-e kénytelen visszalépni, a mikor aztán, a mint mondják, ismét ott leszünk, a hol a mádi zsidó ; mit nagy szerencsétlenségnek tartanának. Mert »most vagy soha«. (45.) 1866. febr. 8-iki, Orbánhoz küldött levelében így jellemzi a helyzetet : »Bizony erősen szorítja az ország ! jubilate, jubilate ! pazarolják a drága magyar pénzt, önértetet és becsületet. Majd meg fogják látni, hogy miért ? Engem még jelen nyomorult állapotomban is bosszant ez a bolondéria.« (49.) Deczember 5-én, a politikai helyzet kiélesedésének tetőpontján ekkép közli Orbánnal

felfogását: »Nagy, rendkívüli idő. Sorsunk elválik. Én nem várok semmit. Egyetlen egy szót se váltanék tovább a némettel.« (60.)

Közleménysorozatomból 99 darabból áll. A Szkárosy-ajándék 92 darabból álló sorozatába ugyanis utólag beillesztettem Tompának Orbán Ferenczhez írott amaz eddig szintén kiadatlan 7 levelét is, a melyeket Szinyei Gerzson kir. tan., nyug. sárospataki akad. tanár 1912-ben ajándékozott főiskolánk könyvtárának. A levelek íróik és szám szerint így oszlanak meg: Makay Dánieltől Szentpéteryhez 2; Tompától Szentpéteryhez 63, Erdélyi Jánoshoz 2, Batta Bálinthoz 1, Maklár Pap Lajoshoz 1, Orbán Ferenczhez 20; Szentpéterytől Tompához 5, Erdélyihez 1; Erdélyitől Szentpéteryhez 2, Tompához 1; Tompánétól Szentpéteryhez 1 darab. Erdélyinek Szentpéteryhez intézett 7. sz. levelét azért iktattam e sorozatba, mert világot vet Erdélyinek Szentpéteryhez való viszonyára.

A leveleket a szöveg alatt itt-ott, a szükséghez képest, tájékoztató jegyzetekkel kísérem. Szövegbeli beszúrásaimat pedig szegletes zárójelbe teszem.

E közleménysorozat irodalomtörténeti jelentősége abban áll, hogy olyan új adatokat, vonásokat szolgáltat Tompa élet- és jellemrajzához, melyek az ő életét és működését kimerítő részletességgel tárgyaló munka megírásánál fölhasználhatók lesznek.

I.

Tompá Mihály költői életének első kezdő jelenete.

Borongós őszi idő volt, midőn szüreti szünidő után [1839-ben] a sárospataki Alma Mater ölébe szálltak hű fiai; 's egy délután Tompa Mihály jön hozzám, szokatlanul levert kedélyel. »No Danyi — szól — nem írok én több verset, hiszen csak egyet sem adtak ki a felküldöttek között, pedig úgyé már két hónap telt el.« Semmi pajtás — mondám én —, légy türelmes, csak próbálkozz! — s ezzel rám csapva az ajtót, morgotta — »Szokásod szerint!«

A dolog úgy történt, hogy 14 darab költeményt felküldött Pestre; a Honderűnek 5-öt,¹ [az] Athenaeumnak 6-ot és Frankenburgnak 3-at;² bizony mind igen szép darabok voltak, a kezdő ifjú tűzlángsugarainak hajnalpírjában fűrösztve. Ámde nem olly könnyű volt akkor az irodalom terén mozogni, mint most, akár mint

¹ Az emlékezésben egy kis hiba van, mert a *Honderű* 1843-ban indult meg.

² Az emlékezésben itt is tévedés van (41 esztendő nagy idő!), mert Frankenburg 1843-ban indította meg a Magyar életképek havi füzetit. Folyóirata 1844-ben *Életképek* címmel hetilappá lett.

ágaskodott is a pegazus ; ha egy már műhelyben dolgozó legény nem fogta kantárárt, figyelmen kívül maradt az. Erős volt a bíráló s lehet mondani, hogy irodalmi arisztokratia is volt ; sajtószabadság nem volt, s a magyar nyelv s irodalom mívelésére megteremtett jelesek : Bajza, Vörösmarty, Schédel (Toldy Ferencz), Garai sat. sat. a kritika kemény tollát tarták kezeikbe. Mit kell hát tenni, hogy a pataki diákocská művei figyelemre méltassanak ? !

A véletlen, a gondviselés segít megteremteni az útba vezető módot.

Kazinczy Gáborral találkozom kis idő múltán, kivel nekem egy kis ösmeretségem volt nevelői viszonyomból kifolyólag. Elbeszéltem neki mi jeles költői tehetség gerjedez a diák Tompában ; de le van verve, csüggeteg, mert már több munkákat küldött fel, de ki nem adattak. Ezen beszédre Kazinczi szokott modorával, behunyva szemét, pár percz mulva mondá : No se baj, hívja el hozzám Tompát ; csak hamar ott termettünk, a halvány, magas homlok nagyon megtetszett Kazinczynak, s azon utasítást adta, hogy az ő soraival, mit azonnal kezeibe adott, menjen ki Szemere Miklóshoz [Lasztóczra] ; egyszersmind Tompa át adott neki a zsebéből kivonva, egy pár költeményt. Kazinczy megszólalt, megveregetve vállát Tompának : »Költő barátom dolgozzék és küldje föl egész biztonságga műveit, majd csak kikerülnek azok napvilágra.«

Ezek után, ha jól emlékezem, a következő mártiusi napok egyikén,¹ kivágvá az ajtót, beront Mihály hozzám, homlokán feltölt hajjal, ragyogó szem- s örömtől duzzadva, fénylő arczal, nagyot kiáltva : »Már zeng a posta kürt !« és rá áldomást ivánk.

Makay Dániel.

2.

Makay Dániel az előző közleményt a következő levél kíséretében küldte el Szentpétery Sámuelnek :

Szeretve tisztelt kedves Sámuel bátyám !

Igen jól esett nekem azon kedves szép levele, mellyben nyilvánítja, hogy még azon általam elküldött balladája Tompa barátunknak² más által nem ismertetett s így a gömöri pántheonban helye lesz.

¹ Jól emlékezett Makay, mert Tompa első verse, a *Posta-dal* 1840 márczius 28-ikán jelent meg Helmecezy *Társalkodó*-jának 26-ik számában, a 104-ik lapon, »*Tompha Mihál Zemplényből*« aláírással.

² Ez az 1880 július 17-ikén elküldött ballada : *Béla király és a bujdosók*, melyet Tompa 1843-ban, sárospataki diák korában, pályamunkául írt az Önképzőkör versenyére. El is nyerte vele az egy aranyat. A pályamunkák bírálója Makay Dániel, a fenti levél írója volt ; így érthető, hogy e ballada nála megvolt. Szentpétery a kapott kéziratot a gömöri ref. egyházmegye Tompa-reliquiáinak gyarapítására 1882 febr. 5-én elküldte Nagy Pál gömöri esperesnek, ki az addig ismeretlen balladát a *Rozsnyói Híradó* 1882-iki évfolyamának 47-ik számában kiadta.

Azon neki ösztökélésre, hogy fogjak tollat és mit olyat tudok s mi még ismertette nincs, Mihály barátunkról jegyezzem fel: imé küldöm ezen rövid sorokba foglalt diák életünkéből költői pályájára nem egészen nevezetesség nélküli jelenetet; ha hogy ez még szintén ismertette nincs a Tompa életrajzában, mit én nem emlékszem, hogy olvastam volna benne.

Igen sajnálom, hogy azon 14 darab mű közül nem lévén közölve a lapokban 4 darab, nem írhatom ide, nem pedig azért, mert valami jó barátom szíves volt könyvtáramból 5 darab kézi (t. i. kéziratban levő) munkámat, ezek között egy gyűjteményt, melyben ezen versek beírva vagynak és némely tréfás versezetei Tompának¹ s azon időnkben a Diákság által kéziratban kibocsátott helyi lapból több élczek, sikerült cikkek, — szép szerivel, olvasás végett-é, vagy szándékos eltulajdonítás érdekében, — elkezelni; ezt igen kutattam sok időn keresztül, mert ezzel még egy dalos könyvemet is elvitt, melybe 420 dall volt beírva s ezeket körülbelül mind tudtam dalolni, de maig sem tudok többé nyomára jönni. Bárcsak azon valaki szíves volna átvizsgálni a kezeiben levő gyűjteményt s legalább azon Tompára vonatkozókat kiírva kedves bátyámhoz elküldené, — talán ezen uton még könyvecskéim nyomába is jutnék.

Istennek áldó szeretete örködjék kedves bátyám élete fölött, hogy a midőn én is már a 60-ik évre indultam, még sokáig gyönyörködhesünk nemes és szép lelkébe s hallhassuk a buzdító kedves szót.

Szerető tisztelettel maradtam Ungvár, 1880. Sep. 20-án.

forró szerető öttse

Makay Dániel.²

3.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes Samukám!

Tudod: a középkorban mennyi mindenféle ostobaságok feszegetésére rá értek a zárdai barátok; ez a papi élet, kivált nőtlen embernél sokban hasonlított a barátihoz; egyet imádkozik reggel az ember, s ha akarja egész estig abracadabra-féle mélységes titkokat fejtegethet. Én ugyan ne gondold, hogy mathematicai theoremák és problémák feszegetésével tölteném időmet; vagy azokban gyönyörködném: most még is egy kérdés megvitatására, vagy inkább véleményed kinyilatkoztatására kérlek fel, öszintén megvallván, hogy én — mirabile dictu et auditu! — tanulni akarok; és hízelegni

¹ Derék dolog lenne, ha Makaynak e kéziratot kötete valahonnan előkerülne!

² Makay Dániel 1848 nov. 11-től 1890 ápr. 12-én bekövetkezett haláláig volt ungvári ref. lelkész. 1886-tól az ungi egyházmegye esperesévé választotta. Működése az ungvári egyházközség történetében korszakalkotó.

s complimentirozni ugyan nem igen szokásom ; de most még is igazán megvallva : meg vagyok győződve : hogy e dolgot te nálamnál bizonyosan jobban tudod.

E két rőfös bevezetés után halld a tárgyat :

Egyházamban egy legény elvesz egy leányt, mindkettő protestáns. Azonban 3 hónap mulva mintegy a menyecske meggyermekezik ; de a férj magáénak nem ösmeri a gyermeket és felizen a bábától nekem : hogy ötet be ne írjam a gyermek apjául.

Kérdés : Hogyan inmatriculálnád te e gyermeket ? Most felszólítám a fiú szüleit, mert maga Rosnyón van a csapattal, vagy fogadja vissza az asszonyt ; mert notabene a szülés után elverte ; vagy indítson válópört, mert így élni nem lehet.

Az öregek így nyilatkoznak :

Igen is, készek vagyunk visszafogadni az asszonyt, mert jó asszony, jó dolgos, nem nyeltes, és elfeledjük botlását, de a fiú nem kell ! házunkhoz a világért ne hozza ; ez a mi és a fiunk (az az a férj) gondolatja.

Kérdés : Ha visszafogadja a férj nejét és *akar* vele élni, mit csináljunk az elvetett gyermekkel ? Ki lesz ennek az apja ?

Jancsi Julcsával mint törvényes nejével él ; még is a Julcsa fiát apa nélkül írnod a matrikába ? [így.] Hogy lesz ez ? Itt azt mondhatod : hátha férjétől való a gyermek ? nem tudjuk ! apát, anyát be kell írni.

Jaj, de az asszony megvallotta, hogy nem férjétől való. Már most ha consistorium előtt azt mondja az asszony : férjemtől való a gyermek : mit teszesz ? hogy írod be ? Ha azt mondja : nem férjemtől való : szinte hogy írod be ? természetesen : a férj semmi szín alatt nem vállalja a gyereket ; de csudálatos : az asszonyt *igen* !

Hogy a születettek beírását fel ne akassa az eset : be kell írni : hogy írod be az esetet ?

Fel kell-e jelenteni és hova ?

Szóval : fejtse ki e tárgy körüli nézeteidet, és valószínűleg *tapasztalás* utáni tudomásodat.

Van egy másik esetem is :

Fay Kálmán, Szentmiklósy Clementinevel jegyesek. A méhi pápista pap nem akar nekik dispensatiot eszközölni, és következésképp áldást sem adni *reversalis* nélkül. Ezt pedig egyik fél sem akarja. Most, ha kutyácodik az a veres méhi pap, kihirdetendők lesznek a házások, s általam öszveadandók ; ha kezemben leszz a kihirdetésről szóló bizonyítvány, mielőtt öszve adnám őket, mit kell tennem ?

Én megolvastam az erre vonatkozó dolgokat, azonban véleményedet ebben is akarom hallani, megnyugvást találván : ha egyezni fognak gondolataink. Én ebben az időkből elég *táglelkű* lennék zsidóval is megesküdni ; vagy mást megesketni, ostobaságnak tartván minden ilyes felekezetességet, azonban forma dat esse rei, s legyünk úgy csúfolt *törvényesek*. Azért véleményedet, vagy *tapasztalásodat* e tárgyban is !

Úgy is ritkán zsurlodunk papi dolgok és érdekekben, ne sajnálj néhány tollvonást, tőlem úgy, mint a tárgytól.

Ma roppant ujságot olvastam Terhesnek az esperesnek¹ egy futó leveléből, hogy t. i. az ellenség hazánkba ütött és már hihetőleg Kassát is elfoglalta.² Csak ördögös ember ez a Terhes, mindent hamarabb megtud, mint más! Remélem, hogy e hír, ha csak az esperes úr iránti tisztelet és reverentiából is új és érdekes leend előttem is, mint előttem!

Gyurászhoz küldj el; köszöntöm; és kérem az ígért gyutacsokat, (Zündereket), vedd aztán magadhoz, és holnap a válasszal, a bemeendő embernek add át.

Egyébaránt isten veled és veletek!

[Kelemér, 1849. jún. 25. ?]

barátod

Tompa.

Külczim: Szentpétery Sámuel pelsüczy papnak Pelsüczön.

4.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves Samukám! Résziben dolgozunk mint a képes. Légy szíves ezen idezárt 9 és egy példányt eladni, a megírtat pedig szívesen venni tőlem. Ennek a veres gúnyásnak az ára 50 pengő kr., a három kék tunikás pedig együtt 40 p. kr.³

Küld haza ott feledett esernyőmet ha tudod kitől.

Isten szeressen a tieddel együtt.

Hanva, majus [1855.]

igaz barátod

Tompa Mihály.

[Boríték és címzés nélkül.]

5.

Szentpétery Sámuel — Tompa Mihályhoz.

Kedves Barátom!

Tartozom neked egy köszönettel azon becses ajándékért, mellyel nem rég meg tiszteltél. Értem a' Teleki requiemre készített beszédedet.⁴ Bár be váltanád már valahára azon fontosabb ígéretedet is, hogy velem egyházi beszédeidet közlendé!

¹ Terhes Sámuel rimaszombati ref. lelkész, a jeles dalköltő (Megvirrad még valaha, Nem úgy van már, mint volt régen: az ő dalai) 13 évig (1846—1859) volt a gömöri ref. egyházmegye esperese. Meghalt 1863 jan. 7-én Rimaszombatban.

² Ez adat alapján a levél írásának idejét 1849 június 24-ike (e napon szállták meg az oroszok Kassát) utáni napokra kell tennünk.

³ Mint következő 5. sz. levélből látható, a gróf Teleki József felett tartott halotti beszédről szólnak e sorok.

⁴ Címe: *Mit örököl a haza nagy fiai után?* Megjelent Miskolczon, 1855-ben.

Ez a' köpönyege jelen levelemnek.

A' miért hozzád most valósággal írok: az más és komolyabb dolog. A' gömöri P[aróchi]a meg üresült, mint jól tudod. Azt is hallhattad, hogy a' jelöltek közt eleinte Pálkövi ¹ neve is fel volt említve. Ez az a' mi iránt hozzád szóm van. Közülünk bizonyosan te állasz leg közelebb Szentiványi és Draskóczi úrékhoz. Az volna tehát kérésem hozzád, hogy ha még le nincs kötve szavad, vagy valami fontos ok nem áll útadban: vesd közbe magad, és eszközöld, hogy P[álkövi] ne csak emlegettessék, hanem valóba meg is hívassék... Nem titkolom előtted, hogy e' kérelem részemről is csiklandós, de hosszú magyarázat nem kell neked böltsnek, 's el értessz ha mondom, hogy ezt nekem, és — neked is tenni kell. . . Mindenek előtt tehát biztosítlak — mást te is biztosíthatsz erről — hogy P[álkövi] leg kisebb habozás nélkül el fogadná Gömört, 's az őt jelenleg gyilkolja, ki rólla mást beszéll az illetőknek... Magasabb okok sem hiányoznak, mikre az Ev.[angelikus] Egyház főbbjei itt figyelmezni fognak. Tájékozásúl e' részben neked annyit, hogy P[álkövi] és sup[er]intenden[sünk] ² közt újabban feszült viszony állott be. Óhajtandó tehát, hogy [Pálkövi] mozdúljon, 's helyére talám Czékus vagy más jeles Ev.[angelikus] ³ pap menjen Patakra.

Dixi édes Miskám. Mondottnak azonban ezeket csak úgy tekintsd, ha — mellyre meleg barátsággal többek nevében is ismételve fel kérek: tehetsz valamit. Ha nem lehet, mindenesetre égesd meg e' külömben is nyomorúságos levelet.

Válaszodat mindenesetre el várom.

Az Isten pedig köszöntött kedves tieddel áldjon meg!

Irom Pelsőczön 1855 Jun. 16.

hű barátod

Szentpétery Sámuel.

Külczim: Nagytiszteletű Tompa Mihály úrhoz t. t. Hanván.

6.

Tompa — Szentpéteryhez.

(Válasz az előbbi levélre.)

Kedves barátom! Bizony nem tartanám magamat a Pálkövi barátjának, ha szó nélkül már régen nem jöttem volna ezen gondolatra. Mihelyt a gömöri pap halálát hallottam: neki szántam ezt az állomást; mi is sokat nyernénk szomszédsága által.

Épen Hanvára jött Szentiványi Miklós s a mint csak tőlem telt, beszéltem neki; ígérte közremunkálását; s harmadnap mulva ezt írta Darvas Pálnak: *mondá meg Tompának, hogy tenna p tartottunk*

¹ Pálkövi (előbb Palkovics) Antal ekkor sárospataki főiskolai tanár volt († 1862.).

² Apostol Pál miskolczi lelkész. († 1860.)

³ Pálkövi maga is evangélikus (lutheránus) volt.

gyűlést Gömörön, Pálkövi szinte a candidatusok közt van. Innen is láthatod, hogy csekély befolyásomat felhasználom P[álkövi] mellett. Azonban ezen urak most mind furdőre mennek; egyébaránt is a Szentiványiak Gömört árendába adván, végkép odahagyták; mi lesz az eredmény, nem tudom; de csak bízzunk és tegyünk!

Készülök hozzád, szóval többet mindeneokről.

Addig Isten áldása legyen mindnyájatokon.

Hanva jun. 26. 1855.

igaz barátod
Tompá Mihály.

[Ez a válasz az előbbi levél papirosára van írva.]

7.

Erdélyi János — Szentpétery Sámuelhez.

Édes barátom!

Te, minapi együttlétünkkor Hegedüs¹ közös barátunknál, szóbeszédben ugy fejezted ki magadat, hogy az ellentétek sarkiságain mozgó bölcsészet nem a valódi tudomány; mert, mondád te, becsületes ember csakugyan mindig a becsületeshez vonzódik: így tehát nem az ellentéti, hanem az egyezményes bölcsészet volna tán az ajánlandóbb és gyakorlati.

Tökéletes igazad van, csak engedd meg, hogy nekem is az van. Hiszen ma mondád épen, hogy a Szentistván társulat, a maga munkálkodásaival mintegy mindnyájunkat fölhi; e szerint tehát az ellentétek mozgatják egymást, hoznak elő ujat, épen ugy, mint az életben, hol férj és nő, vagy hím és nőtény ellentétisége teremti új lényt. Látod a plus és negatív soha sincs egymás nélkül, és a delejnek nem plus polusai, hanem az ellentétesek vonzódnak egymáshoz. A gyöngéd nő erős férfit, a gyenge férfi erős nőt választ. A barna spanyol menyecske majd meghal a fehér angolért, s így sógorosodnak. Emlékezzél Othello és Desdemona, ama fekete szerencsen és eme gyönyörű fehér asszonykára.

Emez ellentéteknek egymásban meg kell állapíttatniok. Ez az, mit Hetényi nem tud, és még is egyezményt hirdét; pedig a harmonia épen ugy áll elő, ha külön hangok sőt ellentétesek (contrapunkt) engeszteltetnek össze. Unisono énekelve nem kapunk harmoniát. Azért légy te is a mi részünkön, hová tartoznak Tarczy Lajos, Wargha, Szeremley, Térey, Horváth Cзыrill, Csengeri Antal, Venczel Gusztáv, Pauler Tivadar, Szalay László, Hegedüs László és

Sárospatak, jan. 28. 1856.

barátod
Erdélyi János.

Külczim: Tisztelendő Szentpétery Sámuel egyházkerületi küldött úrnak Sárospatakon.

¹ Hegedüs László sárospataki ref. lelkész, az alsózempléni ref. egyházmegye esperese, kit a Magyar Tud. Akad. 1860-ban lev. tagjává választott.

8.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom!

Mikor nagy buzgalmatokban bennünket S[áros] Patakra elküldtetek, nem gondoltátok meg: hogy én nevezetesen semmi jártassággal nem bírok az illyesféle küldetésekben. Ugy jut eszembe: hogy te már voltál deputatus Patakon; azért kérdéseimre megfelelőhatsz. Tudom: hogy az esperes lessz a vezér, de azért nem tartom feleslegesnek a kérdezősködést.

1-ör Mikor van az az idő, midőn már ott kell lennünk? gondolom hamarébb mint a régi examenek ideje volt.

2. Mi ott a mi kötelességünk? s hatásunk köre? mi teendő van általában így iskolai év végén?

3. Szokás-e, szükséges-e jelentést tenni eljárásunk felől, olyan formán, mint hajdan a politicalai életben az országgyűlési *követi jelentés* volt?

4. Anyagi helyzetünkre nézve: hova szállásoltatnak a deputatusok? én óhajtanám: hogy ne privát helyen, valamelyik professornál; hanem az iskolában lenne szállásunk, vagy legalább *szállásom*. Ekkor úgy hiszem *ágyat* is kell vinni. Hát lovaink hol lesznek s hogyan élmeztetnek? nem különben a cseléd?

5. Maga az ember hol és hogyan eszik? mert semmi kedvem sincs ebédekre járni. Most is szívesen megeszem inkább az olyan jó sovány lencsét, minőt hajdan a boldog időben ettem a Marcsekné vagy Szabó Gáborné asszonyom keze után.

Mindezen kérdésekből láthatod: hogy minő jártas és alkalmas embert küldtetek bennem Sárospatakra. S én is jól érzem: hogy csikó létemre, midőn csak lógóra kellett volna fognotok, egyszerre nyereg alá fogtatok. Máskülönben is édes Samukám! őszintén bevallom: hogy 8 évi mulasztásomnak keserűen megadtam és adom az árát. Roszul hatottak rám e két gyűlésen igen sok dolgok; talán ha folytonosan járom azóta a gyűléseket, nem lesz olly feltűnő előttem sok visszás dolog. Köztünk és rajtunk igen számos a seb; »*ki lesz ennek orvosa?*« magamból czitálva. Látok: lanyhaságot, tökéletes indifferentismust, sőt jellemtelenséget is; azonban azt is érzem: hogy épen azért, tegyen az ember a mit tehet. Fájdalom hogy az igen kevés lesz! én már vén ember vagyok! ha nem *évekre* is, de *kedélyre* nézve.

De hagyjuk ezeket, egy nyugalmas esti beszélgetés anyagául; mi hogy megtörténhessék: igyekszünk rajta, s valamikor meglátogatunk!

Addig is szíves baráti tiszteletünk — s ölelésünket küldjük nőmmel nektek, nőddel s gyermekeiddel együtt áldjon meg az Isten!

Felelj ! világosítsd fel a kérdéseket, mert különben, nem megyek tovább, csak a Kutyakaparóig,¹ Patak városába ; mint hajdan Tóth Józsi, ki neveztetett vala másképen Krisztus — Tóthnak, a hasonlatdus diáki nyelven.

Még egyszer isten veletek !

Hanva máj. 25. 1857.

igaz barátod
Tompa Mihály.

Külczim : Tisztelendő tudós Szentpétery Sámuel, ref. Lelkész urnak, Tornallya. — Pelsüczön.

9.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes Samukám !

Majd meghaltam. Iszonyú toroklob vett elő, kínzott egy egész hétig, s még most is csak alig vagyok képes két sort írni, annyira el vagyok gyengülve. Azonban meg kell lenni, írni kell, mert azt kérdik : hát káposztát hol veszünk már? Én is azt kérdem azért tőled édes Samukám : nem lehetne-e nálatok kapni káposztát? ha igen : felmennék magam egy szekéren, nem sok kellene 100 tán 200 fő. Légy szíves tudósítani lehet-e kapni nálatok, — s körülbelől mi áron? Szeretném, ha leveled jövő csütörtökre legkésőbb, Putnokon lenne a postán. Ugy tájékozhatnám magamat Putnokon.

Isten veled, isten veletek !

Oct. 10. 1857. [Hanva.]

őszinte barátod
Tompa Mihály.

U. i. Fiam, feleségem mind mind beteg volt, még most is egy kórház a házam.

[Czímzése leszakítva.]

10.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom !

Tudósításodat vettem, köszönöm szívességedet ; a káposztára nézve ne legyetek függőben ; én már nem megyek érte. Tetszett a mindenhatónak igen sulyosan reánk bocsátani kezeit. Kis fiam oct. 23-án reggel kimult.² Fájdalmunkról nem írok semmit.

Isten áldjon meg !

[Hanva, 1857. oct. 24.]

igaz barátod
Tompa Mihály.

Külczim : Tisztelendő tudós Szentpéteri Sámuel ref. Lelkész urnak, Tornallya. — Pelsüczön.

¹ Kutyakaparó volt a neve a Sárospatak déli végén levő vendéglőnek, hová a diákok szoktak járni mulatozni.

² Ez már második fia (Géza) volt Tompának. Szül. 1853 jan. 13-án.

II.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes jó barátom! Kaptam soraidat a Bibliák ügyében. Igen köszönöm: hogy a gyanúsításokat megírtad, nem ujság ugyan már előttem, hanem mégis jó hogy megírtad. Patakon és Gömörön mit csinálnak a Bibliákkal? nem tudom. Én csak annyit tudok: hogy Heckenast nem ád egyetlen példány fiút sem ráadásul, sem a portót ki nem fizeti; hanem én fizettem annyiért, mennyit kaptam és fizettem a szállítási bért is, fizettem azután Tornallyától Hanváig másodszor szekérbért, ha a magam szekere nem mehetett a Verschlágért. Azután a hibás példányokat, (vagy hibáson voltak az *ívek* kötve, vagy a *kötés* a pakolás miatt megromlott) fele árán vesztegettem el részint, részint nyakamon vesznek. Így minden szállítmányt *nehány* forinttal töldottam meg a magam erszényéből. És mégis gyanúsítás és rágalom legyen jutalmam? Köszönöm alássan, nem kérek belőle! Majd szerzek bizonyítványokat s igazolni fogom magamat a kellő helyen.

Bibliát pedig többet nem hozatok; gondoskodjál más uton hiveidre nézve.

Körülményeim a régiek; feleségemet hat hétig virasztottam halálos betegségében, testben lélekben megtört ember vagyok; megvénültem a férfi kor delében, élve meghaltam napjaimnak közepén. De ugy tanultuk és hirdetjük hogy: legyen meg a te akaratom!

Isten áldjon meg szerelmeseiddel együtt!

Hanva jul. 20. 1858.

igaz barátod
Tompa Mihály.

Külczim: Tisztelendő tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész úrnak barátilag. Tornallya. — Pelsüczön.

I2.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom!

Postád éppen akkor lépett be, midőn palástomat felvevén s templomba mentem halottat predikálni; most kijövén, alig van néhány perczem válaszolásra, mert a fiú is siet s más dolog is adta elő magát.

Csak röviden tehát: *én a dologban nyiltan föl nem lépek s nem írok!* okaimat szóval szeretném elmondani; de itt és így is érinthe-tem valamennyire. Polemia, mint párbaj által az igazság soha se derül ki, csak a botrány szaporodik; botrány a Valaki Pál beszéde,¹

¹ T. i. a Sárospataki Füzetek (szerk. Erdélyi János) 1858-iki V-ik füzetében megjelent »Egyházkerületi gyűlés Tállyán« cz. cikk, Valaki Pál álnevű szerzőtől. (515. s köv. lapok.)

botrány a prot. lap mellett megjelent védelem, *ne szaporítsátok!* ez a tanácsom. Ti kimutathatjátok, hogy ártatlanok vagytok, de a feleselés, a czivakodás szaporodik. Ellenségeink ne lássák, hogy magunk közt meghasonlottunk, és most éppen most . . . nyomorúság a mi életünk! azon vezér urakban is több az *epe*, mint a *közügy iránti szeretet*. Én tehát nem írok; tanácslom ti s[e] írtatok! hadd enyésszék el a dolog csendesen; *megalszik a tűz ha rajta a fa megfogyatkozik*. Hadd aludjék meg! hát a szeretet és feledés *játyola* mit vétett? Röviden ennyit mondok.

Hanem írok egy privát levelet *most rögtön* holnap Hegedüsnek, mellyben a *ti* és *Gömör* dolgait felderítem. Ezt megteszem, meg bizonynyal, s veled is közleni fogom a levelet. Elég lesz tán ennyi? különben írtatok ti ha akartok.

Én nem vagyok *egyéni*leg sem olyan állapotban, hogy írhaszak, az Isten keze rajtam fekszik folyvást, és sulyosan.

Még egyet. Bolond ésszel *nem* — *postán* rendeltem meg a Sárospataki Füzeteket, s az illető füzetet nem láttam, nem olvastam. Hiba, ha válaszolni akarnék és okosan, olvasnom kellene. De mint mondom, nem írok máskép, mint privative.

Isten áldjon meg kedveseiddel benneteket. Mihelyt véglegesen elfagy: meglátogatunk.

Hanva dec. 12. 1858.

igaz barátod
Tompá Mihály.

Külczim: Tisztelendő tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész urnak barátságos tisztelettel. Pelsüczön.

13.

Tompá — Erdélyi Jánoshoz.

Tisztelt Szerkesztő Ur! A sárospataki füzeteket *nem* — *postán* rendelvén meg: az én hibám, hogy a legujabb két füzetet mai napig sem láttam, s így csupán hallomásból, töredékesen ösmérem azon szomorú ügyet, melly a tállyai sup[erintendentialis] gyűlés szóváltásaiból nőtte ki magát. Mi történt ott s kinek van igaza? jelen nem levén, természetesen nem tudhatom, de olvasván a prot. lap mellékletét, világos előttem: hogy a *hang*, mellyen a vita foly, fontosabbá van téve, magánál az ügy érdeménél, mellyért foly. Szomorú dolog! Se haszon, se dicsőség belőle, hanem a közügyre nézve világos kárvallás!

Azonban más dologról akarok beszélni. Az érintett füzetek engem úgy szerepeltetnek, a mint soha sem szerepeltem, s így szép alkalmam volna a zajongók számát szaporítani, de a *felszólalás* soha sem volt kenyerem; régen megtanultam: hogy a polemia, hasonlóan a párbajhoz, minthogy az is, felette gyarló s tévesztett utja az igazság felderítésének; a vagdalkozást látjuk, egyebet sem-

mit. De általában egész tractusunknak nem veheti szemére a czáfolgatási viszketeget; a Sárospataki Füzetekben régebben is meg volt bántva Gömör, pietismussal vádoltatván, s mi hallgattunk a házi békességért, legujabban ismét két legderekkabb papunk gázoltatik meg ott, s nem hiszem, hogy ezek az emberek most is el ne nyeljék a méltatlanságot; hogy pedig én e privát levélben kideríteni töreksem az igazságot: csak kötelességemet teljesítem általában és collegáim irányában, s úgy hiszem: kegyed előtt is tiszteletem — s becsülemnek adom jelét, meggyőződve lévén: hogy ha a dolgok valódi állását érdemelt volna: nem irandotta azokat, a miket írt; s teszem, bár tudom, hogy mint férfiúnak mi sem esik olly rosziúl, mint annak tudása: hogy valakin méltatlankodott.

Hogy a füzetekben R[agályi] F[erdinánd]nak s nekem helytelen szerep van adva, és Szentpéteri s Maklárý — kimondhatom világosan — nem érdemelték a dőfést: alább egy füst alatt ki fog sülni.

Irják nekem: hogy a Spt. Füzet. IV. 392—393. lapjain ez áll: ... Mi üdvözöljük az egyházkerületi bizottság sat. sat. mint tavaly a gömörít, melly követei R. F. T. M. urak által meglepve hallá őszi gyűléseken mind annak ellenkezőjét sat. sat. (idézve egészen a mit te nekem lemásoltál) ¹ Bocsánat! ez homlokegyenest ellenkezik az igazsággal s erős méltatlankodás egyszersmind. Rossziúl volt kegyed

¹ A zárjelben levő megjegyzés Szentpéterynek szól, kinek e levelet Tompa, másolatban megküldötte. — E levélbeli vitatkozás megértéséhez szükséges tudni, hogy a sárospataki főiskolában az 1858-iki júliusi vizsgálatok alkalmával 25 theologus (papi pályára készülő) ifju megbukott s ismétlésre utasítottatott. A vizsgálatokon az érdemjegyeket rendes szokás szerint a tanárokból s egyházkerületi kiküldöttekből álló vizsgáló bizottság állapította meg. A megbukott ifjak pótvizsga engedélyezése iránt az 1858 szept. 21—23. napjain Tállyán tartott egyházkerületi közgyűléshez folyamodtak, de kérelmüket a közgyűlés nem teljesítette. A Sárospataki Füzetek említett 1858-iki IV. füzetében M. L. aláírással »Visszapillantás a mult júliusi áthelyezési vizsgákra a spataki főiskolában« című czikk jelent meg, a mely, a tudományosság emelése czéljából, helyeselte a vizsgálatok szigorúságát. A czikkhez a folyóirat szerkesztője (Érdélyi János) a 392—393. lapok alján csillag alatt a következő megjegyzéseket fűzte: »E »Visszapillantás« írója különösen fölkért bennünket, hogy nézeteit a vizsgák tárgyában engedjük elmondani. Ó oly őszintén beszél, hogy némelyek talán indiscretiónak fogják venni nyíltságát. Mi e részben nem vagyunk ily érzékenyek; sőt ha csakugyan szigorral járt el az egyházkerületi küldöttség, üdvözöljük az eljárást azok ellenében, kik már eddig is szupernendenciális felhőt szeretnének támasztani az illetők feje fölött, hogy szívélyeskedő sopánkodásaik által a nagy közönségben vádat keltessenek — hol és mikor, ők lássák. Bár volna szavok egyszer már nyíltan is hallható, hogy tudnók: ki honnan fázik, de ők ezt nem teszik, nem merik, hanem annál hitelesebben informálják aztán az egyházmegyéket dolgokról, melyek soha nem történtek, mint tavaly a gömörít, mely követi (R. F. és T. M. urak) által meglepve hallá őszi gyűlésén mindannak ellenkezőjét, mit némely bölcs belátású urak erőnek erejével ráfentek volna az iskola közvetlen felügyelőire. E czikket illetőleg, ha csekélysegeket olvas benne a közönség, annak a referens nem oka. Szerkesztő.«

informálva, mint az alsóborsodiak a vesztegetésről,¹ maga is bele esett a hibába, mellyről másokat fedd, az az: *hír* után indult el. Emberek vagyunk! Az igazság így van: Szentpéteri s Maklári voltak 1856-ban mind a nyári, mind a téli közvizsgák alkalmával Patakon. Ápr. 22-én 1857-ben a putnoki gyűlésen Szentpéteri erőteljes szavakkal kötötte traktusunk lelkére a sárospataki főiskola ügyeit, a praeparandiát sat. sat. hozzászólásán: hogy bizonyos mulasztásokért most is méltó szemrehányást kaptak Patakon. Erre egy pap (Szentpétery régi őszinte barátja) felszólalt, mondván: »Minket csak ostoroznak ott . . . hát mi velünk mért nem közlik a számadásokat? csak fizessünk, fizessünk, aztán ne tudjuk mire? hát a testgyakorló intézet . . . most is gyönyörű hírek vannak«. . . »Tudom mit ért ön, vevé ki Szentpéteri collegája s barátja szájából a szót s beszéde tán betűről betűre ez volt: A számvevőszéki traktákról való híreket okos embernek nevetség még fel is említeni . . . (közölve szóról szóra, a mit te nekem írtál).² Imé, így informálták ezek az emberek Gömört, s most ugyan nagy szemeket csinálhatnak, olvasván a mi rólok megíratott.

Menjünk tovább. A Sárospataki Füzetek V. 517, 518 Valaki Pál azt mondja: *nem titok többé* . . . sat. Engedelmet kérek tisztelt szerkesztő ur! titok biz az! vagyis soha nem történt dolog; minket (R. F., T. M.) teljességgel nem küldött egyházmegyénk *elígazodásért*; elígazodott már Szentpéteri relatiójából; a pazarlás felől hajszálnyi utasítást sem adott; nem vonta vissza kétségeit, mellyek nem léteztek, nem könnyült meg, mert nem is voltak nehézségei; hanem küldött, mert *Gömör következett*. Mi (R. F., T. M.) magunk fejtől tettük, a mit e tárgyban tettünk, a mendemonda elhallgattatására, tudván, hogy a hír is vádol, a gyanú is büntet, s relatióink idevonatkozó pontja így kezdődött: *Azon alaptalan kősa hirre* sat. Őszintén szólva: nem tartanám igazoltnak az érzékenykedést, melly tán mutatkoznék, ha a traktusok közül valamelyik a maga útján, kellő komolysággal kiküldené embereit elígazodást szerezni valamely dolog felől, vagy gyűlésein egyetmást említésbe hozna a sárospataki főiskolára nézve; s nekünk (R. F. T. M.) bizonynyal lett volna s lenne bármikor bátorságunk illy utasítást elfogadni: *de ez nem történt; nem történt és ez az igazság!*

Még egyet. Mikor R. F. úr és én Patakra mentünk: Szentpétery is ki volt nevezve, és csak hosszas kérésére engedtetett az itthon maradás; még sem tehető talán fel rólunk olly oktalanság: hogy, a vádlót küldjük ki elígazodást szerezni is. Méltóztassék meghinni, hogy Szentpétery és Makláry egészen ártatlanok a *fellejtámasztásban*

¹ T. i. mintha a spataki főiskola jövedelme nem a legszigorúbb takarékoszággal kezeltetnék. A gömri egyházmegye az ügy megvizsgálására Ragályi Ferdinándot és Tompa Mihályt küldte ki, kik a hír és vád alaptalanságáról győződtek meg, mire az egyházmegye visszavonta kétségeit. Sárospataki Füzetek. 1858. 518—19. lap.

² A zárjelben levő szavak Szentpéterynek szólnak.

s olyan emberek, kik nem csak *szívélyesen sópáncodnak*, hanem fáradoznak és áldoznak is; és adjon az isten nekünk sok ilyen papot!

Végre bölcs Salamonnal tartok: *mikor a fa megfogyatkozik a tűzön: megalszik a tűz*; hadd aludjék meg! én nem akarok egy darabot se vetni rá, azért választám a privát utat; úgy hiszem nem veszi kegyed rossz néven a *felvilágosítást*.

Tompa Mihály.

[Szentpéterynek küldött, sajátkezüleg írott másolat e címzéssel:]
Tisztelendő tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész urnak. Tornallya.
— Pelsúcön.

[Ivrét alak, hátán fekete pecsét. A póstabélyeg kelte: *deczember 15.* (1858.)]

14.

Erdélyi János — Tompához.

Nagy érdemű Tisztelendő úr! Végtelenül rosszúl esett nekem, hogy Maklárý és Szentpétery neveik meg említvék a K[egye]d levelében. Én meg mondhatnám Kegyednek, hogy a' felleg támasztás *gyanúja* alá kit kell sorolni, 's kit méltán vádolni, 's ez bizonyára sem egyik sem másik a' két igen tisztelt név közzül.

Csudálatos dolog még is, hogy a' mit senki nem mond Kegyed említésbe hozza, mintha csak Sz[entpétery] és M[aklárý] lehetnének olyanok a' világon a' kik felhót támasztanak.

Én ezt meg vallom, és pedig minden színlés nélkül vallom meg, hogy soha eszem ágában sem vólt föltenni, gondolni; 's ha őszinte bevallásnak volt valaha becse K[egye]d előtt, vegye olyannak ezt. Ha más valahonnan vólt gyanúsítva Sz[entpétery] és M[aklárý], az nem a' füzetek dolga, 's én mihelyt kissé időm meg engedi, fogok írni Szentpéterynek és Maklárýnak, hogy a' K[egyed] védelmére bizon semmi szükségök, 's az nekünk valóságos fölfedezés.

Fogadja egyébaránt őszinte tiszteletem nyilvánítását's boldog új év kívánásomat.

Sárospatak jan. 3. 1859.

alázatos szolgálja

Erdélyi János.

[Szentpétery másolatában.]

15.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom!

Ime itt van az Erdélyi válasza,¹ olvasd és álmétkodjál! a füzetekben csak az hiányzik a gyanúsító cikkben: hogy neveitek ki nem írvák, s most: *nem tudom, nem láttam, nem hallottam teenss Vármegye!* Még csak az van hátra, hogy én maradjak a lében, mint

¹ T. i. az előző 14. sz. levél.

fogadatlan prókátor! ez mégis nem történik tán, mert miután Erdélyi engem így a sarokba szorított: őszintén megírtam neki az egész dolgot, s levedből néhány pontot, mellyben felszólítasz az írásra. Ezt, tudom, nem veszed, nem is veheted rosszúl, mert különben én maradok benne. Irtam neki: hogy itt az egész világ úgy fogta fel a cikket, mint ti és én. Most ha ír vagy találkoztok: ne állj el s ne álljatok el attól, hogy az reátok van írva, s néhány szó elégtételt kérjete a füzetekben nyilvánosan. Látod ugy-e: hogy volt orrom, midőn sem nektek nem javalltam, sem magam nem kezdtem a polemizálást? látod azóta hogy szokott ő discuralni.

Isten veled, éjjél van. Áldjon meg az Isten tieiddel. Az Erdélyi levelét visszavárom.

jan. 6.

1859.

barátod

Miska.

16.

Szentpétery — Tompához.

Az én czédulám másolata, mellyel Tompához Erdélyi levelét¹ vissza küldtem.

Pelsőcz. 1859. Jan. 14. — Édes Barátom! Ide vissza csatolva küldöm Erdélyi levelét, mellyet hogy velem közlöttél jól tetted. Látom ebből, hogy gyakran az első rangú notabilitás is parányivá törpülhet pillanatig. Ime ő Bölcsészeti Tanára, kit éppen most koszorúzott meg veletek és felettetek T: szegény hazánk és népünk leg jobbjai a' közbizodalom: és arra kényszerít bennünket hogy mondjuk rólla: vagy nem tudja combinalni a tulajdon tollából folyt állításokat: vagy nem akarja érteni, mosolygó pofával tettétvén nagy ártatlanságot ott, a' hol mi gyarlók mást látunk. Tehát »a' mit *senki* nem mond K[egye]d azt hozza említésbe nagyérdemű Tisztelendő úr? . . . és hogy Sz[entpétery]nek és M[aklár]ynak Kegyed védelmére semmi szükségök« sat. — Csupa merő gyönyörűség! hát ha még az utolsó találkozásunk óta a' protestáns lapban tovább fejlett nyomorúságos polemizálást is ide gondoljuk? Mert hiszen hát ha hinném is a' mit az előttem fekvő magán level mond: hogyan magyarázzam meg magamnak azokat, miket Erdélyi ott nyílt levélben Gömörörről el mondani ismét jónak látott mint alapigazságot, melyre védelme egy részét fekteti: holott az szerintem *hazugság*. Kicsoda tehát azon fel nem fedezett gömöri izgató, a' kinek Patakot piszkoló terhes vádjai után nyomozni két országos embert kellett küldeni a megyének, ha nem Maklári és én, kik épen a' kiküldetés szempillantása előtt referáltunk és vóltunk Patakkal azon évben hivatalos össze köttetésben? Valóban talám azt akarja Erdélyi hogy Te read és Ragályi Ferdinándra nézzünk mi kérdőleg. . . Már tehát csak ki a' névvel, mert ha Erdélyi csudálkozik is a' Te magyarázatodon:

¹ T. i. a 14. sz. levelet.

azokból a' mik írva vagynak, ha valaki mást tudna ki okoskodni, mint a mit mi értettünk: én azt vagy számár, vagy nem tudom minek merném nevezni. — Na de semmi! be várom nyugton mit ír — ha ír — Erdélyi. Addig is biztosíthatlak, hogy valamint neked jó orrod volt: úgy nekem is vólt és reménylem lessz is némi férfiaságom szó nélkül, 's annak idejében és helyén elégtételt szerezni, ha a' közjó tekintetéből azt — Maklárival minden esetre egyet értve — el nem nyelem. — E nélkül is van milio bajunk. Áldjon meg az Isten! örökké barátod Sz[entpétery] S.[ámuel].

17.

Erdélyi János — Szentpéteryhez.

Édes Barátom, Samu,

Tompa nekem minden hely és időadat nélkül egy különös sugallatu levelet írt,¹ melynek tartalmáról akár tudsz, akár nem tudsz, mindegy, de téged érdekel és társadat, Maklárty Lajost, mindkettőtökét barátimat. Tompa, a mint látszik, dolgokról ír, a melyeket csak hallomásból vagy mások relatiójából ösmér és erősen gyanakszik, s addig addig tépelődik a gyanuval, mig valónak, constatirozottnak hiszi, hogy az ugy történt és nem máskép, mint ő mondja.

Olvasd meg barátom a Sárospataki Füzetek IV. 392., 393 lapjain e szavaktól: »Mi üdvözöljük« e szavakig: »közvetlen felügyelőire«, és valld meg: vagy-e te abban *meggázolva* mint Tompa írja elég bátran és nem igazán, csakhogy bennök téged bántottnak, engem bántónak mutathasson ki, magát pedig védőd s vádlóm gyanánt igazolhassa. Olvasd meg ama sorokat, melyeket nekem Tompa idéz és ítélt: melyik szó, sor az, mely téged és Maklártyt döfi, gázolja? Erre kértem fel Tompát is; és míg ezt nekem ki nem mutatja ő, mindaddig hamisan beszél; vagy én nem tudom megfogni: hogyan olvasnak ugy értelmes emberek, a mint a parasztnak is szégyen volna, a sorok között, hogy mindent látnak, a mi nem mondatik és nem azt, a mi valósággal értetik. Ha e szavakban felhőtámasztásról van szó bizonyos urak részére: nincs-e valóság bennök; hiszen csak az ez, a mit te czáfoltál a putnoki gyűlésen apr. 22. 1857; a mit Tompa cáfolt Jánosiban tavaly ősszel; de ha Tompa rám vagy reánk fogja, hogy a *felhőtámasztók* alatt téged és Maklártyt értjük: ez gonoszszággal határos ráfogás. Az Isten szerelméért! hogyan olvasnak, értenek, ítélnek a mi embereink! Hogyan és hogyan?! Hiszen, ott, a mult nyári vizsgákról maradt emlékezetekre van célzás, a mikor néhány (talán 23) ifju a felsőbb pályán visszamarasztatott, s ebből aztán oly lárma lett, hogy Alsóborsodot is elragadta s ezen incidensnek köszönhető az alsóborsodi famózus indítvány, mely miatt volt nekem bajom Édessel. Ezen *szigoru eljárást* üdvözölöm én, mint szerkesztő, azok ellen, kik nem akarnak oly szigort stb. és ebből Tompa eléggé

¹ Az itt 13. sz. alatt olvasható levél.

gyarlón azt veszi ki, hogy én titeket gázollak. Az egyházak informálása is, mely a szerkesztői jegyzetben foglaltatik, egészen más, mint hogy téged érhetne, érhetne; legalább józanul nem érhet, nem érthet.

Lehet, édes barátom, hogy Tompának te vagy más jóakaród írt, mert ő azt nem olvasta a Füzetekből, hanem levélből, a mint maga mondja: *írják nekem* stb. De ha te írtad¹: ugy el vagy fogulva mind az ügy mind én irántam. Eléggé sajnálom és annyival inkább, mert méltatlanul. Ha más írta, és informálta Tompát, elég gyarlóság ez utóbbi részéről ellenem, a kit ösmerhetne, nem abból ítélni, a mit és a mi körülmények között, írtam.

Igy barátom, nincs nagyobb szerencsétlenség, mint tollat fogni és írni, ha ugyan az emberek meg nem tanulnak olvasni és annál későbbek gyanakodni, serények gondolatokat tukmálni szóba és írója tollába, a melyeket soha nem gondolt, gondolni esze ágában sem volt. — Egyébiránt akárki ösztönzéséből írta Tompa, hogy te és M.[aklár]y vagytok értve a fellegtámasztók alatt, igen szép bók nektek, mert, ugy, nem is lehet más, mint ti, fellegtámasztó; s igen szép jó vélemény én irántam, hogy én barátaimat — kiknek okot nem adtam, hogy ne szeressenek, kiktől jelt nem vettem, hogy gyűlölnének, — taposom, gázolom. Ez malitia, de sorsé-e vagy embereké, nem vitatom, mert a körülmények összejátszása is sokat tehet reá! Elég, hogy megbánjak mindent, a mi hibám nélkül hibává lett, s reám csődíté annyi sok jó ember gyanuját, ítéletét.

Ha tehát se körülmény, se ok, se semminemű jelenség nem mutat arra, hogy te és M[aklár]y Lajos vagytok, lehettek gázolva: igen szépen kérlek, tégy le minden afféle véleményt, annyival inkább, mert szavaimat megmagyaráztam, mint szerkesztő s én nem tudom volt-e neked neheztelésed vagy nem a 22—3 tanuló ifju visszamarasztása iránt, mely miatt kezdtek terjesztetni ujjabb hírek az iskola közvetlen felügyelői ellen, épen ugy mint előbb az anyagi oldalról, szerinted »a számvevőszéki trakták« miatt, már előbb zajongtak némely urak!

Én azt hittem, hogy veled egy párton vagyok eme zajgásokra nézve; s ime' egymás ellen fordítottunk Tompa levelében! A rágalom megtermette gyümölcsét Alsóborsodban, mely csakugyan ezen motívumokon át ment oda és előre fenyegete bennünket, hogy majd így, majd ugy lesz a szup[erintendentialis] gyűlésen. — Én Istenem! Iskolánk egészen jó hírben, s tiszta fényben áll a nagy közönség előtt, s akár tudományos akár közérkölcsi tekintetben jobban, mint sok más egyébkor: és ime most támasztanak felhőt ellene egy egyházmegyei gyűlésen! »Akármí a közvélemény, mindegy!« mondják ők, »az az igaz a mit mi mondunk, mi Alsóborsod!« Jó! legyen az az igaz. De hol volt Alsóborsod, mikor az ég zengett? Csakugyan mégis volt annyi érdeme a mostani felügyelőknak, hogy a nyilvánossági

¹ Erdélyi jól sejtette. Tompát Szentpétery kérte fel a közbeszólásra. Oliv. a 12., 18. és 19. sz. leveleket.

ostromok visszaverésével nagy szolgálatot tettek nemcsak az egyház-kerületnek, hanem az összes magyar nemzetiségi ügynek is stb.

Ennyit tehozzád, szívem panaszával és fájdalomával. Mihelyt e levelet elolvasád, rejtse el, és ne mutasd senkinek; talán évek múlva jó lesz bizonyásnak mai keserűségem felől.

Spatak, jan. 7. 1859.

barátod, alázatos szolgád

Erdélyi János.

18.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom! Ismét kaptam Erdélyitől egy terjedelmes levelet,¹ a tudvalevő dologban; e levélben csaknem a végletekig megyen velem; felhív hogy adjam urát: honnan vettem a jogot benneteket megnevezni, a füzeteket irántatok méltatlankodással vádolni; vagy bizonyítsak, vagy vonjam vissza állításomat. Megfoghatatlan dolgok ezek! nem kárhoztathatlak titeket, mert a Füzetek szavait én is reátok értettem, de csudálkoznom kell a mint ő írja nekem: *világ végeig kell csudálkoznom*: hogy ő illy hangon védelmezi magát, sőt már megtámadottból támadóvá lön. Úgy-e ember jól jártatok hogy tartózkodó voltam, s titeket is tartózkodásra intettek? Most benne maradtatok volna a nyilvánosság előtt; s mint érzékenykedő, gyanúskodó, perpatvar-kereső gyenge emberek volnátok a közönség előtt felmutatva. Jobb volt így. Avagy akarnátok-e a Valaki Pál-Erdélyi-Édes,- Kun-Árvai féle gyönyörű czivakodást, melyet legalább is szégyenelnünk kell, — hasonlóval toldani. Szóval jól van ez így.

De most töletek az igazság és barátság követeli, hogy engem ne hagyjatok a lében; vagyis hogy

1-ör Valljátok be Erdélyinek, hogy világosan, határozottan felhívtatok engem czáfolatírásra és nyomatásra. — Én ugyan közlöttem vele *némellyeket*, melyek téged nem compromittálhatnak, leveledből, de szükség: hogy haladék nélkül írj neki te is.

2. Ki kell mutatnotok a Füzetek azt a helyét, mely benneteket megsért; hogy léteznék illyen, azt nem akarja Erdélyi elfogadni; de legyetek férfiak, erősek, s mutassátok meg neki: hogy igazatok volt: midőn megsértve láttátok magatokat.

Az Erdélyi hozzád küldött, nekem írt levelét vissza várom, majd ezt is megmutatom valamikor.

Isten veled s a tieddel! Válaszodat várom mindenekről.

Isten veletek!

Hanva, januar 9. 1859.

igaz barátod

Tompa Mihály.

Külczim: Tisztelendő tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész urnak tisztelettel. Tornallya. — Pelsüczön.

¹ E levél ez idő szerint ismeretlen, de Tompa e leveléből látható, hogy mit írt neki Erdélyi.

19.

Szentpétery — Erdélyi Jánoshoz.

Pelsőcz 1859. Jan. 17.

Édes barátom!

Pillanatig sem akarok késni a' válasszal leveledre, melyet hozzám folyó év és hó 7-én írtál, és a melyet én csak tegnap estve kaptam meg.¹

Mindenek előtt kinyilatkoztatom: hogy Sárospataki Füzetidben meg jelent ama szavakra — melyekben Maklári és én magunkat a' világ előtt bevádlottaknak tekintettük — Tompát én figyelmeztettem és hívtam fel a' közbe szólásra. — Távolról sem azért, mintha szükségem lett volna — ellenedben — az ő országosan tisztelt neve megé bűjni és prókátorságára szorúlni: hanem azért, mert az adott körülmények közt őt láttam erkölcsileg kényszerültnek arra, hogy az ügy valódi állását felderítse, kinek nevét érdeklert cikkeidben világosan felemlítéd, szerepet tulajdonítván neki, minőben ő soha sem jádzott. — Ekként ha ezen ügy érdemét tekintve Tompára volt vagy van valami nehézséged: tedd le azt kérlek, s vádad és haragod egész súlyával fordúlj egyenesen felém; ki bár hozzád képest végtelen parányiságot nagyon is tudom: itt azonban bátorann állok eléd, meg lévén róla győződve, hogy ha engemet kihallgattál — a' leginkább köztem és közötted fenforgó ügyben, mint részrehajlatlan bíró, te magad is nekem adod az igazat, 's azt is belátod, hogy egy részről ha Tompa itt közbe nem szól, vétett volna ellened, kit felvilágosítani; ön maga ellen a' kit igazolni, Maklári és én ellenem, kiktől az igazság kiderítésével, a' keletkezett gyanusítást elhárítani vált — a' helyzet által, melyet nékie itt te adál — kötelességévé: más részről, hogy ő a' legnemesebben járt el ezen ügyben. Mert midőn én, és a' körülmények tőle nyilvános szót kértünk, — még akkor az Édes és Kun fellépéseknek híre neve sem lévén — és szavát ő legyőzhetlen adatokkal vehette volna körül: itthon minket szépen lecsendesített, téged pedig előre látó óvatossággal magán levélben figyelmeztetett. Mellyre hogy te úgy felháborodol; hogy méltánylat helyett pofozod barátodat az igaz szóért, az nem jól van. — Hanem az jól van, hogy te az igazságnak minden jók öröme, épen most, ismételve megkoszorúzott fő papja vagy, 's tartozol tudni jobban, mint bár ki más: hogy a' hazugság, legyen az bár mákszemnyi — átok és fene, melly árt, öl, és szül veszedelmet. — Viszont az igazságtól; ha bár csak olyan is mintegy patkó szeg, legtöbbször hívtal, boldogság, és élet függ. Miért is azt nem csak illő és szabad, hanem kell is védelmezni, kideríteni. S aztán, hogy a' legbölcsebb is meg

¹ E levél keltezése (jan. 17.) azt a napot jelöli, melyen ezt a levélíró Erdélyinek elküldte. Erdélyinek jan. 7-én keltezett levelét Szentpétery jan. 13-ika előtt megkapta, mert, mint a Tompa következő (20. szám.) leveléből látszik, Tompa 14-én már visszaküldi Szentpéterynek az Erdélyihez írt válasz másolatát.

bótolhat, meg kivált egy szerkesztő, kinek háza nagy, egy ország; ki bizon nem tudhatja mindég — írván a közügyért — akaratja ellen is, hol kinek lép a' lábára, és harcolván gyakran a' szem elhomályosodásáig, ha valyon az őt körül tolongó tömegeből nem állott e valaki útjában szilaj fegyverének.

És valóban engem az előttem fekvő, 's a' legbizalmasabb baráti hangon tartott leveled annyiban lefegyverzett: hogy téged ama sorokat illetőleg — *célzatos* sértéssel többé nem vádolkak, 's meg vagyok rólla győződve, hogy távolról sem a' mi képünk lebegett szemed előtt, midőn azokat írad: hogy szívvel hozzám ma is az vagy, a' ki voltál több tized olta: Barát... Tehát a' kebel megnyugtatta, a — nem tagadom, volt — neheztelés eloszlatva, és a szent béke itt részemről alá írva. —

Másánt van azonban a' dolog a' dacos fővel. Ez körömszakadtig áll a' mellett a' mit neked Tompa bemandott. — *Nem akartad*, tehát ez nekem teljes elégtétel magamra nézve: De *akarated ellen* tollad a' peres sorokban csakugyan úgy tartottad, hogy annak gyanúsító fekete árnyéka — e' vidéken legalább — egyenesen Maklárira és én reám feküdt... Úgy voltál e' részben kétségkívül, mint a' hadvezér, ki a' valódi ellenség ellen bocsátja ugyan ki táborát, de a' neki tüzesedett szárny barátföldre is becsap gázlólag. — Elhiszem, hogy kurucz soraid és rendeid útege, onnan a te Füzeteteidből másokra akart tüzelni, és felőlem találhattál is: de hogy egymás után három tüzes golyó az én békés házamba is bevágott: az már igaz, ha azt nem akartad is, ha azt el disputálni akarod is. — És itt a' te szerkesztői magyarázatod, miként Bodó mást beszél; cikked fő irányát, mivel nekem semmi bajom: nem azt a' mit kéne: a' bor árát, a' kitérést az alább is kimutatandó pontokat. — Váltig mondja magyarázatod, hogy nem oda nézett, a' hová én elég gyalón gondoltam: hanem az én hátam meg, mint e' részben legilletékesebb bíró, borsózva gondol a' kancsal mézárásra. — Vagy tehát, mint mondog, nem tudnék olvasni? 's tartozom azok közzé, kik az íróval megbánatják a' születés óráját, kik elferdítik az igaz értelmet, és olvasnak a' sorok között, a' mi mondva és olvasva soha sem volt. — Meg lehet, mondom reá hideg vérűleg! bár úgy volna! sohajtja a' vén tapasztalás! Mert hogy az a' jónak és gonosznak tudásának fája napjainkban is sok keserű gyümölcsöt terem: hogy a' jó szem, melly mindent belát, a' jó fül, melly mindent meghall, hogy a' mívelt kebel, mely mélyebben érez, mint az e' gyalró földön meg járná, és a' jól szervezett fő, mely szem hunyorításra is ért, ítél, következtet, hogy ezek mondom nállunk sokszor kár, nem haszon, azt gondolom te is akár hányszor tapasztaltad már. — Menyköveket! de hogy nem tudok olvasni bajtársam! és de hogy nem értem a' jó szót, ha az — magyarul van mondva! Hanem hogy ti írók is elhajítjátok ám a' sulykot nem egyszer, írván úgy hogy aztán vagy az ördög sem érti: vagy magatoknak is be kell — ha nem vallani, legalább látni, — hogy bizony az általatok feltett sorokban nem egészen az, vagy *nem csak az van*,

a' mit abba mondani akartatok, olyan »ibis redibis« kifordítom befordítom-féle, mi felett aztán elvéte gyönyörűséges húzakodás történhetik. — Nem azt akarom mondani, hogy én a' te klasszikus írmodorodat illyennek tartom, — sőt épen az vitt be engem a' hinárba, mert igen is tudtam, hogy a' mit te írsz, meg van az sütvé főzve : hanem hogy kénszerítessz soraidat kivételként ilyenekül tekin-
tenem.

Míntha látnám miként fogy türelmed, és magadat tudakozva csapod asztalhoz e' levelet mondván : hol itt a' baklövés kimutatása ? avagy eszén jár e' ez a' fiú ? kerengvén, mint a' macska a' forró kása körül, aztán a' dolog érdemére nem tér ? Lassan bajtársam ! épen itt vagyok. Hanem ha te engem egy ív levélre méltóztattál, tele akarom én is írni a' magamét, hogy legyünk ebben is qvittek.

Üssük fel tehát Füzeteid 2-ik folyama 4-ik szállítmányát. Ebben a' »Visszapillantás« című czikk csillag alatti jegyében, — melyben te a' most már szépen dúló kerületi beháborút a' másik oldal gúnyolással provokáltad, és a' melynek főtartalma ellen nekem semmi panaszom : majdnem betűről betűre ezt mondod : *Hitelesen informálták némelly bölcs belátású Urak tanaly Gömör e[gyház]megyét dolgokról, mellyek soha nem történtek sat.* Lásd tehát ez az első tétel, mellyre én rá mutatok mint olyanra, melly minket bántott. — Miért bántott ? mert a' mutatott időben épen M[aklár]y Lajos] és én voltunk Patakka némi hivatalos összeköttetésben, mint a' kiket Főtiszt. Superintendens Ur oda biztosokul kiküldeni méltóztatott. 'S valósággal az 1856-iki téli és nyári közvizsgákon — jól rosszul az már mindegy — de a' legszentebb buzgalommal jelen is voltunk, 's mint illyenek ha nem is országra szóló hangon, de csakugyan épen a' jelölt időben szólhattunk, szóllottunk is e[gyház]megyei gyűlésünkön, ott a' hol kellett felvilágosítás, útbaigazítás, 's a' főiskola eránti részvét nevelése tekintetéből. — Már hogy független emberek ítéletében lehet, sőt kell is lenni olyannak a' mi mindenkinek nem tetszhetik ha szólnak egy közintézettről ; hogy ezen nem tetszést alkotmányos formák közt ellenökben mások ismét szabadon kinyilatkoztathatják, egyes állításokat megtorolhatják : az mind megjárja. — Hanem hogy követekről azt mondhasa bárki világ előtt, »dolgokról szóltak, a' mellyek soha nem történtek« — és hogy ezt a' követek ha nem ludasok elnyeljék, az már megem járja. — S lásd még mi is hallgattunk. — Egy részről, mert az ön- és köztudat megnyugtató, másrészről : mert a' szerkezet még mást nem zárt ki, úgy, hogy az a' hazug informáló más is lehetett ; és mert téged barátunknak tudtunk, ki előtt ha talán történt volna is vádaskodás ellenünkbe : teljes meggyőződésig a' baráti kebelnek védőül kellett állani. — Hanem jött a 2-ik szó, határozottabb az elsőnél, mert már ez megmondja : miről informáltatott Gömör, t. i. »vesztegetés és bizalombeli vissza élés« 's a' megszólamlásig reánk mutató annak a' ki csak egy kicsit is gondolkodott és kombinált arról : ugyan kik

lehetnek tehát azok a' Gömöri lázítók? — Második folyam 5-ik füzet 518-ik lapján ez mondatik: »Gömör megye Ragályi Ferdinánd és Tompa Mihály urakat az iránti eligazodásért küldötte Patakra körül nézni, ha valók é a' vesztegetés és bizalommal visszaélés felőli hírek.« — Látod a' mi sérelmünk ezen alá huzott szavakban van leginkább. 'S fájdalom, hogy te ezen szavakat — földi megtiszteltetésed legragyogóbb napjaiban — a' protestáns lapokban mint kétségbe hozhatlan igazságot, magadévá teszed, és hirdeted a' világ előtt, védelmed egy részit azzal támogatván, holott amaz állítás, mint már Tompa is tudodra adá — akár hol vetted édes barátom — se több se kevesebb hanem : hazugság. — Magyarazzam ki magamat? könnyű dolog. Ha Gömörmegye [t. i. egyházmegye] — mint te mástól vizre víve állítod — nyomozó biztosokul küldötte R[agályi] F[erdinánd] és T[ompa] M[ihály] urakat immediate M[aklár] L[ajos] és Sz[entpétery] S[ámuel] után : az — ha szabad nagy szót használni a' törpe ügyben — parlamentararis nyelven annyit tesz : hogy vagy szamarak az elsőbb évben ott járt biztosok, kik a' bajt kinyomozni, a' megyét felvilágosítani a' létező viszonyokról nem bírták : vagy hogy talán épen ők a' lázítók és informálók, kiknek nehéz vádjában nyomozni két első rangú embert kellett megbízni a' megdőbbsent megyének. — Itt tertium azért non datur, mert a' *Tavaly* szó keményen rá mutat az időre, állítván hogy az átkos informálás nem máról dátáltatik. — Tudom jól ezen históriát, mert magamat is erőszakoltak, hogy ez utolsó bizottság tagja legyek : át olvastam az ide tartozó okmányokat, ki hallgattam másokat is, 's a' valóság úgy van, hogy Gömör e[gyház]megye sor szerént következően, küldötte T[ompa] és R[agályi] urakat Spatakra, *rendes képviselőkül*, semmi különös inqvizitori útasítással, csak mint a' többi megye is szokta : tenni és eszközölni minden lehető jót a' Főiskola java, a' nevelés szent ügye, s általában a' köz- így saját jóra is. — Hogy az ilyen bizottság mit sem hűz le a' vólt biztosok rovására, igen világos.

Azt se csudáld, hogy így állván az ügy, ez nekem rosszúl esett. Jussom csak eszedbe Náthán próféta meséje. Im te a' hír, dicsőség, 's óriás szellemi kincsek, és ezernyi nagy emberek barátságában gazdag fejedelem, fájlalod ha valaki hűtlenséggel gyanúsít barátid legkisebbjei iránt, kik rád nézve se nem osztók se nem sokszorozók, mit ne érezzen aztán, ki Isten szegénye lévén ama szellemi javakban, alig egy két báránkjája javát, régi kitűnő híve barátságát véli felé hátat fordítani . . . Azt se mond, hogy *jelt* ez aggodalomra sem adtál, mert hát hogy mást ne említsek, nem hagyta e' legkisebb válasz nélkül hozzád a' legtisztább jóakarattal írt utolsó levelemet? Csak egy szó, csak egy biztató kézszerítés jött e' tőled? Bizonyára ez, más kívüled lévő okok és körülmények össze gondolásával okadaltoltá teszik gondolatomat : hogy te engemet is az ellentáborba soroztál.

Semmi baj! nem akartad a dőfést! ha látod hogy akaratom ellen még is megtörtént : Fogsz bírni annyi lelki erő és bátorsággal,

hogy ezt *nyiltan is helyre hozd*. — Ezt el is várom.¹ — De im' betölt az iv! Béke és szeretet Istene velünk! Ki nem látja a siralmas jelent? és ki tudja a' bizonytalan jövőt? A jók összetartására soha sem volt nagyobb szükség! Édes Jancsikám! ne csinálj több karakallát... Rekeszd be a háborút másokkal is! Légy híve különösen téged réges rég olta tisztelve szerető barátod s alázatos szolgád Sz[entpétery] S[ámuel]nek.

Külczim: Tekintetes Tudós Erdélyi János úrnak, Bölcsészeti és Nevelés Tanára, 's 'a M. T. Társaság Rendes Tagjának, mint a' Sárospataki Füzetek szerkesztőjének st. tisztelettel. S. Patakon.

[Szentpétery sajátkezű másolatában.]

20.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom!

Kívánatomhoz képest visszaküldöm Erdélyihez írt válaszd párlját;² egyebet nem lehetett felelned, mint a mit feleltél; de reám nézve kétszeres leendett az érdek: ha Erdélyi levelét is elküldöd. Így, könnyen gondolhatok olyasmit, hogy *kíméletből* (t. i. reám nézve), nem csatoltad amazt is ehhez; olyak lévén benne, mellyeket nem akarod hogy én is olvassak. Nem szükség kímélőnek vagy ovatosnak lenned! ösmérem én régen ezt az urat, ezeket az urakat, ezeket a szóvivő vezér urakat! ha nem ösmértem volna eddig: most bizonynyal megösmérem ezen két (nyilvánosan és nem-nyilvánosan) véghez ment vitából. Olyan gyarlók biz ők, a millyen gyarlók csak lehetnek!

Hogyan vagy a visitatioval? vagy talán nem is mégy? akkor boldog vagy! én most vergődtem haza, kifáradva testben és lélekben, az iszonyú ut, hálátlan munka és szomorú tapasztalások miatt...

De elég ebből ennyi. Isten áldjon meg kedveseiddel!

Hanva, febr. 14. 1859.

őszinte barátod
Tompa Mihály.

Külczim: Tisztelendő tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész urnak tisztelettel. Pelsüczön.

¹ E fölszólításra Erdélyi János a Sárosp. Füzetek 1859 febr. 25-én. megjelent VIII-ik füzetében, a 815-ik lapon kijelentette, hogy a »némely urak« alatt, kik a tiszáninneri kerületben »szuperintendenciális felhőt szeretnének támasztani« a főiskolára felügyelő egyházkerületi küldöttség feje fölött, — nem Szentpétery Sámuel és Maklár P. Lajost értette s hogy ők »nem »némely urak«, hanem »nyilvános« jelleme, kik a mi szemünkben nem szorulnak arra, hogy az igazságszolgáltatást álhírek terjesztésében keressék.

² Az itt 19. sz. a. közölt levél.

21.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Ismét felkereslek levelemmel s abban ismét kéréssel.

A m. t. Akadémia elnöke most küldött hozzám egy adománygyűjtő ívet az akadémia épületére. E végett már megkerestek mindnyájunkat a rimaszombati bál czíme alatt. Én tehát nem képzelhetem, honnan telik meg az én ívem, mert üresen csak nem küldhetem vissza ugy-e? Azért hozzátok fordúlok és ajánlom lelkes, meleg pártfogástokba ezt az ügyet. A hol mint visitátorok megfordulunk: keressük meg az egyházakat, a szegény egyházakat és papokat. Eddig szedtek forintokat, mi szedjünk filléreket, *kis* fillért, mellyről a Jézus olyan *nagyot* mondott a templom tornáczában. Legyünk mi is ott »szegény ref. egyház« az építők között. Nagyon szép lenne: ha Gömörnek minden ref. egyháza képviselve lenne egy pár őszintén adott fillérben. Ajánlom tehát e szent ügyet meleg pártfogásodba, tégy egyházlátogatási szakaszodban a mi tethetsz. Gyűjtelékedet majd a vályi gyűlésen a főivre átírjuk.

Mi megvagyunk csendesén. Nőm jelenleg nincs itthon. Szinte szeretem, hogy néha kirándul, addig se látom: hogy epeszi a bánat. Ő is tán szórakozik. Én magam, nem nagy kegyében állok Szent Balázs martyr és arméniai püspöknek, kit a cath. atyafiak úgy tisztelnek, mint a ki a torokfájást eltávolítja. Szünet nélkül kínlódom e bajban. Tehát jól vagyok, csak a torkom véres, épen mint hazánk és vallásunk.¹

Isten áldjon meg kedveseiddel!

Hanva, febr. 6. 1860.

őszinte igaz barátod

Tompa Mihály.

Külczim: Tisztelendő tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész urnak. Tornallya. — Pelsűczön.

22.

Tompa — Batta Bálinthoz.²

Édes barátom!

Itt küldöm a levélpapírokat. Nem sült el egészen a megrendelés, mert a más szájával jól-lakni nem lehet. Tokja összetört a postán; nem is olly csinos, mint az enyém; pedig tökéletesen felírtam mindent: mit? hol? hogy tegyen? Azonban van ebben is nyereség más oldalról; a papir sokkal nagyobb és finomabb, mint az enyém; a tokot meg lehet ragasztani.

¹ A vallás szomorú helyzetére azért utal Tompa, mert az 1859. szept. 1-én megjelent császári nyílt parancs (patens) a magyar prot. egyházakat megfosztotta törvényben biztosított szabadságuktól és önkormányzatuktól. Ezt a patenst, az országos felzúdulás hatása alatt vissza is vonták 1860. máj. 15-én.

² Batta Bálint zárdorfalvai (Gömör m.) ref. lelkész, Tompa bizalmas barátainak egyike.

A vetemény-magvakat itt küldöm Ferencznek.¹ Ezzel is némi fatum történt; magamnak is vettem többféle magot, s most, — elvesztvén a Ferencz által dictált jegyzéket, — nem tudom: mit kért ő? Talán eltalálom emlékezetből is. A viola volt 1 frt 25 kr. új p., negyedrészt elvettem, azaz 25 magot mindenik fajból; így

Viola-mag	93 kr.
Sárga répa	12 »
Karaláb	11 »
Balsamina	6 »
Hohe Astern	6 »
Czékla	4 »

Öszv. 1 frt 32 kr. új p.

Ugy is készülök Miskolcra; a mi hiányzik megvehetitek. Majomival² kétszer is beszéltem azóta, mégis elfelejtettem egy fontos dolgot. Soós Lajosnál³ egy debreczeni karos fa széket, gyékénnyel fonva. Szeretnék én illyet. Ha Majomi rendelne s hozatna igen megköszönném. Csak igen erős, vaskos legyen.

A Jams felől is szeretnék határozott tudósítást: mennyit hozasak hát *összvesen*? én t. i. annyihoz állok mint ti egyen egyen.

A karókat remélem nem feledted el.

Isten áldjon meg benneteket!

Hanva, márczius 4. 1860.

barátod

Miska.

U. i. Mi megvagyunk csendesen; nőm üdvözl benneteket.

23.

Tompa — Maklári Pap Lajoshoz.

Édes barátom!

Igen kérlek: tedd meg nekem azt a félig barátságos, félig hivatalos szívességet: hogy tudasd velem: mikor és hol történt először szavazás Dapsy Pálra mint ülnökre? s hány szavazattal? továbbá: hol nyert többséget s lett valóban assessor?

Hanva történetét megkaptam; légy nyugton, egyházam ki is fogja fizetni. Isten veled.

Hanva aug. 20. 1860.

őszinte barátod

Tompa Mihály,

U. i. Szemeimre még most is rosszúl vagyok.

Külczim: Tisztelendő tudós Maklári Pap Lajos ref. Lelkész úrnak Rosnyó-Berzétén.

¹ T. i. *Orbán Ferencz* ragályi ref. lelkésznek. Batta Bálint a vetemény-magvakat a következő sorok kíséretében küldte el Orbánnak: »Ferencz! ezt a küldeményt épen most kaptam Hanváról s küldöm neked azon kéressel: hogy a Yamsról írjál Tompának, én e napokban elmegyek, talán holnap is iskolát látogatni és neki valahonnan a Sajó mellől kézbesíttem barátod Bálint.«

² Majomi József alsószuhai (Gömör m.) ref. lelkész, Tompa egyik bizalmas barátja.

³ Soós Lajos keleméri ref. lelkész volt; Tompának jó barátja.

24.

Szentpétery — Tompához.

Pelsőcz 1860 Sept. 10.

Édes barátom!

E pillanatban kaptam meg Sept. 6-ikán kelt leveledet,¹ mint választ a' töllem hozzád még Julius 24-én írt levelemre — nincs különben, hanem hogy ez reám igen leverőleg hatott. Tehát Te az én beszédemnek nem hiszel, a' kért alkalmat sem adod meg, hogy magamat előtted igazolhassam, bár mondtad, hogy szavamnak hitelt adsz. Rá adásúl most megint a' régi nótát fúvod, igen szeliden ugyan, de annál égetőbben a' lélekre írván »*Samukám! több embernek szemére hánytad, hogy rám szavazott.*«² — Mit mondjak reá Mihály mást, mint azt, hogy ez rágalom, hogy a' ki ezt a' te füledbe suttopta, hazudott, hogy én azt nyomorúlt embernek mondom, 's kérek megint a' gyanúsított szív nyugalmára, adj nevet, helyet, időt, állítsd elő azon több *embereket* szembe velem, hogy míg téged tám hízelgésből, tám ellenem való ráncorból hátam megett ámítanak, fogván reám hazugságot: lásd meg szemtől szembe, miként igazolják magokat...

Külömben, ha Te neked ez nem tetszik: ám maradjon el, hisz úgy is lehet, hogy valami ügyes kortes fogása az egész, ki a Te igen nemes, de ingerlékeny szívedbe azért vet gyanú magvát ellenem, hogy azzal célját segítse elő... Ha így van, ez tulajdonképen dolgozás az én kezemre... Úgy sem készültem sem vágytam soha kórmányzásra! 's fájdalom a' vályi kereszt tüzetek közt ki kötött okom sem szűnt meg. — Vedd tehát tudomásúl, hogy én Nagytiszt[életű] helyettes Esperes úrhoz írtam, fel híván annak körzésére, hogy reám a' közelgő szavazásnál ne voxoljanak, mert az Espereséget többség esetén sem fogadom el. Így reménylek legjobbaink mostani kívánata szerint hasznos szolgálatot tehetni a' köz ügynek, és be bizonyítani, hogy hivatal kórságban nem szenyvedtem soha, 's leg nagyobb örömem családomra való tekintetből is az, ha síromig becsületes köz ember maradhatek, annak vezérsége alatt, kit az Úr Isten, a' köz bizodalom és saját akarata erre hívandanak.

A jó Isten áldjon meg leg szívesebben tisztelt kedves Feleséggel

mindig tisztelve szerető barátod,
vagy ha neked ez nem kellene:
alázatos szolgád
Szentpéteri Sámuel.

Külczim: Nagytisztéletű s Túdós Tompa Mihály Úrnak st. st. tisztelettel Hamván.

¹ E levél ismeretlen, Szentpéterynek Tompához 1860. július 24-én küldött levelével együtt.

² Tompát 1860 márczius 27-én választotta a gömöri ref. egyházmegye esperesé a Terhes Sámuel utódjául, de a kitüntetést nem fogadta el. Már előbb 1857 ápr. 22-én egyházmegyei tanácsbíróvá választották.

Tomba — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom!

Kaptam leveledet s örülök, hogy már annyira mennyire jobban vagy. Ha megkezdődik: halad is aztán a javulás; ámbár én másképp tapasztalom szememen, itt bizony megállott a baj és se ki, se be, mint az ablakfa.

A violamagra lesz gondom, még nem késő sőt hamar is venni, mert könnyen régít kap az ember; februárban (te nem tudom hogy hívod), kezdődik a magvak szállítása, tehát még nem késő. Mondom: gondom lesz rá és veszek, te aztán ne végy; martius elején elvethetjük, úgy hiszem még akkor nem késő. Azonban már csak jöjjetek érte, nem árt az, ha jó utban pár órára szekérrre ülsz.

Batának lelkére kötöm, sőt neked kötöm lelkedre ötet sürgetni s nem engedni nála oblivióba menni: hogy nekem tavasszal erős, vastag hárs-héjjat szedessen, olyat mint már egyszer adott; nem rózsát oltani lesz az, mert arra finomabb kell, hanem más czélra, csak szedessen nekem egy jó rakást.

Most volt itt a visitatio, Szabó Samu, Ragályi Miksa, Székely János; én nem mentem visitálni, gondolom te se mégy.

Nálunk most egy nagy eset történt; egyik ember meggyilkolta a másikat; a megölt felett magam tartottam rémletes és czifra predikációt; a gyilkost harmadnap mulva elvitték, de először meghurczolták fel s alá a hanvai hosszú utcán, és — megbecsteleníték? koránsem! az egész falu népsége összevissza csókolgatta s mintegy processióban kísérgették. A meggyilkolt becsületes, consistorialis ember volt.

Az a fürdő, hova küldöznek s most engem is csálnak: *Koritnyicza*; persze első az egészség! és sat! értem már én ezeket; így útasítgatnak engem Berlinbe, Gräve nevű híres szemorvoshoz. — Az egész fürdő-historia kutyagumit se ér; használ valamit, s mikor haza jöttél: ott vagy a hol voltál.

No de elég ennyi; ugy-e kitettem magamért az írásban mind mennyiség, — mind minőségre nézve. De már érzem is és aligha meg is nem bánom.

Feleségemmel együtt szívesen üdvözlünk! Isten veled!

Hanva, február (nem tudom, te hogy hívod) 3. 1862.

Bálintot is üdvözlöm.

barátod
Miska.

Külczim: Tisztelendő Orbán Ferencz ragályi ref. Lelkész urnak Ragályon.

26.

Tomba — Szentpéteryhez.

Nagytiszteletű Esperes Úr!

A mai napon tartott Egyháztanácsunk Benke István úr elhunytával üresen maradt népiskolánk ügyeivel foglalkozott. Van szerencsém a következőket tisztelettel előterjeszteni:

A jelenleg működő segédtanító Győri Bélának ideje jövő 1863-ik évi február 10-én kitelik. Ő semmi esetre sem marad tovább, mert beszándékozik a főiskolába; célját dcísérjük s nem marasztjuk. A mondott időtől tavaszi gyűlésig tehát szüksége volna iskolánknak valamely ifjú egyénre s kérjük n. t. Esperes urat, méltóztassék illyennel, ha lehetséges, bennünket megörvendeztetni. Jövő tavaszi gyűléskor az egyház rendes tanítót óhajt hívni, kinek fizetése s viszonya az özvegyhez: a méltányosság, fennálló szokás és törvények szerint lesznek elintézendők. Kérjük továbbá n. t. Esperes urat: méltóztassék t. Bodon Ábrahám úrnak pár sort írni, hogy a volt tanító úr restantiájának, a kezébe adott lista szerinti behajtását a törvény útján szorgalmazni legyen szíves, nehogy a restantia miatt az egyház a tanító hívásban akadállyal találkozzék. Ma a restánsoknak 15 napot adtunk, azon túl a Bodon Ábrahám úr hatályos fellépését ohajtjuk és kérjük.

Szokott tisztelettel vagyok Hanván nov. 9. 1862.

alázatos szolgája
Tomba Mihály
hanvai ref. pap.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel Esperes úrnak teljes tisztelettel Tornallya. — Pelsőczön. [Az egész levél idegen kéz (a káplánjé?) írása; csak az aláírás a Tompáé.]

27.

Tomba — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Vettem soraidat s mihelyt az utasítások hozzám érkeznek: azonnal megkezdem a visitatiót; ha másképp nem lehetne valami közbejövő akadály miatt, Berzétét és Szkárost mindenesetre meglátogatom. Mióta a berzétei deputatióról, közbejött bajok miatt, el kellett maradnom: nem merek semmit határozottan ígérni, de igyekszem benne: hogy elmehessen a két férfiú Sárospatakra visitatio-mentesen.

A papi kör megalakulásában mindent megtettem, a mit tehettem, mert a komédia semmit se ér; vagy csináljunk valamit, vagy hagyjuk abba végkép; hanem a kilátások igen soványak, nem kell nekünk semmi! az ifju emberekre nincs panasz, de az idősebbek csökönnyösek, mint a talyigás ló. Itt, ha a *Sárospataki Füzetek* s

protestáns lap jární fognak : nagy szerencse lesz. Oka nem vagyok. Felajánlottam magamat előre *mindenre* ; legyünk ketten vagy tizen, járassunk egy vagy 20 lapot, folyóiratot sat. ajánlottam magam : hogy hozzám utóljára jöjenek sat. a süker kevés.

Boldog új évet mindnyájatoknak, neked és kedveseidnek !

Hanva, dec. 27. 1862.

őszinte barátod

Tompa Mihály.

Külczim : Nagytiszteletű tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes úrnak, tisztelettel. Tornallya. — Pelsőczön.

28.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom !

Röviden pár sort. Hogy vagy ? Régen várok valami tudósítást rólad s rólatok. Bata léháskodott s hazudozott élőlészóval s izenetek által, hogy eljön hozzám, de nem tette s erről nem méltó tovább disserálni.

Hallom hogy visitálsz, így tehát *jobbacsán kell* lenned ; azt mondták nekem : hogy hétfőn Héthben, kedden Putnokon leszte ; ép tehát kedden bementem Putnokra, de már csak hült helyeteket találtam. Szepesy látott elutazni benneteket.

Jőjtek, ha nem : írj egy pár sort. —

Kérlek tudatni az illetővel e pár sort : *Ragályi Ferdinándot tiszteli Tompa Mihály ; szabad-e emlékezetbe hozni az ígért rózsaszínű s fehér basarózsát ?* Ujabb nevét elfeledtem, ha ád : küldd be Putnokra a postára, megkapom. — Vagy Hanvára egyenesen.

Mi, megvagyunk s kinlódunk ; én a szememmel, feleségem más ezer bajjal, mellyek miatt ősz óta folyvást beteg ; szép élet, boldog élet ! Barátom, magának is meg kellene már házasodni ; én csak azt mondom Majomival, hogy jó lesz !

Szívesen üdvözlünk, Isten áldjon meg !

Hanva, febr. 14. 1863.

barátod

Tompa Mihály.

Külczim : Orbán Ferencz ragályi ref. papnak. Ragályon Kérem kiküldeni a ragályi újságokkal. T. M.

29.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom !

Ugy hiszem : eddig már vetted a jegyzőkönyvet s a vele menő egyéb csatolványokat ; ha még nem : pár nap alatt bizonynyal veended. Szerettem volna személyesen elvinni, de egészséggemben

változás esett; mint minden 10 ember közül 9 náthás, köhög, fejfájós: én is azonmódon vagyok.

Szent Lajos¹ barátunk érdekes ujdonságokat írt nekem a pataki dolgokról; tehát Csoma² csakugyan s végre is áldozatúl esett a sárospataki főiskolában trónoló Discordia kisasszonynak! Kár; derék, tudományos fő, de fájdalom, megférkezhetlen természettel bír. Másban is van ott hiba, azt jól tudjuk mindnyájan.

Lajos barátunk meg is nevettegetett erősen engem. Említé: hogy a Pelsőcz-vidéki Olvasó kör számára szeretné megszerezni a *Budapesti Szemlét*; én mondtam, hogy L füzetet átadhatok *illendő árért*. Most tehát tudósít s tudósítása kacajra fakasztja az embert.

A Szemle egy évi vagyis X füzetének az ára 10 o. ft, ehhez járul a postabér, körülbelől 2 uj ft; így öszvesen 12 uj forintba kerül az embernek egy évi folyam; En nem mondtam: hogy ebből le nem engedek, de az mégis váratlan volt előttem, midőn Lajos egy évi folyamért 2 mondd: két forintot ígér! tehát a postabért megadná mégis, és a könyv lenne *ingyen!* Furcsa! Ez prostitutiója lenne a *tudománynak*, és szégyen az eladóra nézve. Mondja azt is: hogy a *jolyó évi* füzeteket rendes árban átveszi, ezt ismét nem értem! Hiszen ez nem naptár, vagy political napi lap, hogy a tennap megjelent szám, holnap elveszítse becsét. Tudomány ez, melly nem esik a pillanattal devalvatio alá. Szóval Lajos atyánkfia in Christo mulattott és megnevettetett engem fainúl.

Micsoda gyönyörű szép idők járnak! talán az égben is német politica van, kicsalni a fák rügyeit, azután rájokfűteni egy halálos dérrel. Nem hiszünk! s a ki nem hiszen: üdvözül!

Hallottad-e, szegény Borsodi³ barátunknak némi kellemetlenségei vannak egyházával, az *adó* miatt. Így van az, törvényeinknek érvényt szerezni, nincs hatalmunkban. Fél szabály rosszabb a semminél. A superintendentia pythiai kétértelműséggel hozza gyakran határozatait. Milly gyalázatosan meg vagyunk verve a *kéri szerződés* ügyében is! Nevethetnek az atyafiak s méltán!

Hanem elég ebből ennyi. Kedveseiddel szívesen üdvözlünk s tisztelünk. A kis leánynak nincs-e valami baja? Isten őrökdi a gyermekek felett! Örökdiék mindnyájunk felett!

Hanva, február 18. 1863.

őszinte barátod
Tompa Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel esperes és ref. Lelkész urnak tisztelettel. Tornallya. — Pelsőczön.

¹ Valószínűleg Maklár Pap Lajos berzétei ref. lelkész. († 1869.)

² Csoma Mihály sárospataki tanár, ki 1863-ban nyugalomba vonult. († 1877.)

³ Borsodi József, a jeles imádságíró, simoni ref. lelkész, kinek Templomi imáit Tompa 1854-ben ajánlotta kiadásra Heckenastnak. Első kiadása: Pest. 1855. — 2-ik u. o. 1863. — 3-ik Budapest. 1880. († 1886.)

30.

Tomba — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Szabon bácsitól kezemhez vettem a 40 o. forintot s így rendin van a dolog.

Nem mondtam hogy praenumberaljon a *Szemlére*, mert nem személyesen végeztem vele; nem is szükség, mert az enyim már be van fizetve s ismét átadom a könyvtárnak, jutányosabban mint amúgy kapna s füzetenként rögtön, mihelyt kapom.

Isten legyen veletek s óvjon minden változástól!

Hanva, mart. 28. 1863.

őszinte barátod

Tomba Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Esperes urnak tisztelettel. Tornallya. — Pelsőczön.

31.

Tomba — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Itt küldöm a Szemlét; küldöm azonmódon a mint kaptam, s majd annak idejében követelem én is érette: a mit kiadtam érette.

Hanva, apr. [1863?]

barátod

Tomba Mihály.

[Papiros-szeleten.]

32.

Tomba — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom! Kaptam a szemzetet leveleddel együtt. Sáfrány hiába félti egy fecskendezett rózsáját, mert már nekem 4 lesz jövőre belőle. A szemzetet köszönöm, tán csak megragad egy ha nem több belőle.

A »Nyomorúltakat« úgy kell venni, mint adva van. Irányregény. Az ördög se olvasná el azt a sok elmélkedést, ha regény alakjába nem volna öltöztetve. Meg is mondja előszavában: miről lesz szó a könyvben, a társadalomról, abban a *nyomor és tudatlanságról*, s e tekintetben bizony hatalmasan beszél. Gondolata s eszméje több van mint kell, olvasottsága rendkívüli, lelkesültsége lángoló! gyűlöli a zsarnokságot, imádja a szabadságot, méltó helyet akar adni az *embernek*; én bámulom és tisztetem. A Nyomorúltak férfi-olvasmány, a tulajdonképi regény alig valami, pedig a regényességhez is ért, a mint a Notre-Dame mutatja. Akkor, mikor *Rafáel* vagy a *csendes élet* mellett könyveztünk s ábrándoztunk: bizony nem

tetszett volna, de most meg Rafáelt nem volnék képes elolvasni. Látod, Eötvös Karthausijában is alig van történet, mégis remek, eszmei setétek mint a Rembrandt-féle képek, de magasztosak. Auerbach' Dorf-Geschichte-iben szinte alig van valami elmondva, de az előadás népszerűsége s bája csaknem utólérhetetlen. Tehát mindent a maga nemében és helyén! A könyvre nézve tehát egy véleményen vagyunk, azzal a különbséggel, hogy én a világ élő legnagyobb költőjének, még hibáiban is *öntudatlan bámulója* vagyok. Többször és nem futva kellene elolvasni.

Hogy kell-e széna? Kell bizony! Fizetem a hogy és mikor akarod; mert itt a marha járja a rétet, s Tamás vagyok benne: hogy sarjú is legyen.

Isten áldjon meg jó egészséggel! Feleségem szívesen üdvözöl velem együtt.

Hanva, julius 3. 1863.

barátod
Tompa Mihály.

U. i. Hallottad: hogy a Borsodi fia kiment a lengyelekhez? Krakóban fogta el s onnan hozta vissza; már néhány nap óta zsoldot húzott, egy egy új forintot.

Külczim: Orbán Ferencz ragályi ref. papnak. Ragályon.

33.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Várom a levárti¹ összejövetel terminusáról a pontos tudósítást; add tudtomra azt is: ha tán semmi se lesz belőle.

Isten áldjon meg!

Hanva, aug. II. 1863.

igaz barátod
Tompa Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Esperes és Lelkész urnak tisztelettel. Tornallya. — Pelsőczön.

34.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Itt küldöm a Budapesti Szemle 6-ik folyamának 3 utolsó füzetét is: így adósom az egyházmegyei könyvtár 10 osztrák forinttal. Essék a postadíj az én rovásomra.

Sajó-Kesziben el van végezve az ügy; én személyesen nem voltam ugyan jelen, de ez a dolog érdemére nézve mindegy. Nyomorú-

¹ Lévárt fürdőhely Gömör-Kishont megyében, hol Tompa 1866-ban az augusztus hónapot töltötte.

ság egyébiránt s jellemző az illetőkre nézve, hogy ily csekélységben megegyezni nem tudnak, hanem felsőségre, deputatióra szorulnak. Diószeghy Zs. elvégezte a dolgot. Perjési fizet Ragályinak két köből gabonát, másfél köből tisztabúzá, négy mázsa szénát, négy mázsa zabszalmát.

A putnoki járásban, vagy is a *száraz völgyön*, én leszek az idén az egyházi látogató. Ez magában nem nagy ujság, hanem az a humorja van a dolognak : hogy a mint hallok a *zubogyi* és *imolai* lelkész urak az egyházmegyei könyvtárra kivetett egy új forintot (talán tavaly se adták meg,) befizetni vonakodnak. Különösen a *zubogyi* erősködik. Tagadják azt is határozottan, hogy volna egyházmegyei végzés, mely azon fizetést parancsolja vagy rendeli. Édes barátom ! én játszani magammal soha és semmi körülményben, senki fiának nem engedem meg, legkevésbé pedig akkor, midőn az egyházmegyét képviselem. Kijelentem tehát : hogy a megtagadás esetére a mondott helyeken és lelkészeknél az egyházmegyei látogatást, vagyis canonica visitatiót végrehajtani nem fogom, sőt bele se kezdek. Tégy az említett uraknál addig valamit, nevezetesen közöld velök az egyházmegyének idevonatkozó formás határozatát ; mert félek, hogy nagyobb kellemtelenség lesz *akkor* a dologból. Addig mig visitálni mennék : érintkezzél velem e dologban.

Régen nem láttuk egymást. Mi nem nagyon virágzó napokat élünk ; feleségem négy hét óta nem hagyta el az ágyat ; felfordulva van a ház, a lélek leverve. De hiszen, fájdalom, ösmered jól az ilyen állapotot ! Miért nem 40 év az emberi élet véghatára ? de ugy, hogy addig az ember élne, élne úgy ahogy kell, s a hogy ohajt, vígan, boldogan, szenvedés nélkül !

Isten áldjon meg benneteket minden javaival ! Boldog ünneplést és új évet ! azért írom mindkettőt, mert kívánom is igazán ; de meg ki tudja : mikor ér hozzád ez a levél !

Tehát mégegyszer

Hanva, dec. 21. 1863.

igaz barátod
Tompa Mihály.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom !

Vettem mindent ; csak legyen kinek elvégezni. Feleségem 7 hét óta meg nem mozdult az ágyról. Főlesleg mondanom : hogy csak a legkényszerítőbb esetben maradok el a visitatióról. De bizony nyomorult állapotban vagyunk. Te, ki jó hitvestárs vagy : érteni fogsz engem.

Megütközéssel látom : hogy már régebben hozzád indított leveletem ¹ (a Budapesti Szemle két füzetével, letéve a tornallyai papnál), nem kaptad. Levelemben az volt : hogy az imolai, de különösen a

¹ Az 1863. decz. 21-ikén kelt s itt 34. sz. a. közölt levél.

zubogyi lelkész, az egyházmegyei könyvtárra határozott 1 frtot, fizetni vonakodnak, s *beszélgetik*: hogy nem is fogják fizetni. Ezt én úgy fülhegygyel hallom. Én kijelentem, hogy nálók a visitatiót végezni nem fogom, mert magammal, kivált mint egyházmegyei küldött játszani nem engedek. Talán már tavaly se fizették. Azt mondják: azt nem is határozta sehó az e.-megye. Arra kértelek levelemben, hogy küldd meg nekik, vagy inkább nekem a mondott dologról szóló egyházmegyei világos végzést, vagy írd előre hozzájuk, mert a vonakodás esetére scandalum lesz. Most újra azt mondom.

Ezt a leveletem bizonyosan nem kaptad. E tárgyban tehát még érintkezünk. Most léptem haza Csízből, a gondnoki számadásról, délután 3 órakor; átfázva éhesen, de így is, bár sietve, meleg szívvel öllelek

Hanván jan. 11. 1864.

igaz barátod
Tompa Mihály.

36.

Tompa — Szentpéteryhez.

Nagytiszteletű Esperes Ur!

A 78 o. forintot, a jegyző könyvet, pecsétet, táblázatokot szóval mindent vettem.

Ki teljes tisztelettel vagyok Hanván január

11-én 1864.

alázatos szolgája
Tompa Mihály.

Az anyakönyvi másod-eredeti példányokat küldöm. T. M.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel Esperes urnak teljes tisztelettel. Pelsőczön.

37.

Tompa — Szentpéteryhez.

Nagytiszteletű Esperes Ur!

Vevén a tisztelendő dekáni hivataltól az egyházlátogatásra tartozó iratokat, látom: hogy a putnoki járásban csupán a ragályi, zádorfalvi és alsószuhai lelkészek fizették meg a múlt évben az egyházmegye könyvtárára határozott 1 új forintot. Így többen vonakodnak, mint multkor írtam, akkor csupán a zubogyi és imolai lelkészeket említvén fel. Nem tudom: méltóztatott-e a tárgyban valami lépést tenni? ha tán még nem: így már többnek szólhat a lecke. Félek, ösmervén saját természetemet és hivatalos állásomat, az összeütközéstől, s ohajtom ezt a mint lehet megelőzni. Ha egyebet nem: az egyházmegyének a tudva s szóban lévő dologra hozott végzését kérem hivatalos alakban.

Teljes tisztelettel vagyok Hanván január 21. 1864

alázatos szolgája
Tompa Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes urnak tisztelettel. Tornallya. — Pelsőczön.

38.

Tomba — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Ez, a már általad ösmért ifju ember, szegénysége miatt nem folytathatván tanulási pályáját: tanító akar lenni. Hozzád megyen pártfogás és tanácsért. A többit előadandja szóval.

Isten áldjon meg kedveseiddel!

Hanva Mart. 3. 1864.

igaz barátod
Tomba Mihály.

U. i. A beküldött statistikai táblázatban aligha egy kis hiba nincs. Szuhafői egyházi: *Járdán László*. Nem tudom úgy van-e ott; még könnyű rajta segíteni.

Külczim: Nagytiszteletű tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes urnak tisztelettel. Pelsőczön.

39.

Tomba — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

A Hevessy Pál ellen folytatott processus olyan stadiumra jutott: hogy az ügyvéd kénytelen lesz a legközelebbi gyűlésen bizonyos kérdéseket tenni az egyházmegye elébe. Légy szíves azért gondoskodni: hogy a kéri szerződés¹ kéznél legyen, ha netán szükség lenne a dologhoz szólani. Szerdán délután 4 órakor én már Balogon leszek. Tehát a szívesen ohajtott viszontlátásig!

Hanva mart. 25. 1864.

őszinte barátod
Tomba Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes urnak tisztelettel. Tornallya. — Pelsőczön.

40.

Tomba — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom!

Kellemesen voltam meglepetve leveled s jegyzeteid által. Lám, a mai világban is akad még lelkiösmeretes olvasó! Észrevételeidet olvasva, a legtöbbnél rögtön láttam, hogy igazad van; némelyik-

¹ Ez a szerződés, melyet a tiszai ág. hitv. evang. és a tiszáninneni ref. egyházkerületek megbízott képviselői 1830 május 6-ikán Kér nevű abaújmegyei községben készítettek, szabályozza az ág. hitv. ev. és ref. egyház lelkészeinek a másik felekezet híveinél teljesített lelkeszi szolgálatokért követelhető járandóságát. E szerződésről szó van a 29. sz. levélben is.

ben azonban nem jó értettél, másokra nézve ellenészrevételeim lesznek, ha az Isten hozzánk hozand ; mert sokat írni nem bírok. Általában, nem sokat törtem a fejemet az egész historia kiállításánál ; elmúlt az idő, melyben én tárgyam iránt lelkesültem. Vénülünk ! Unaloműzés és szakmányból teszem legtöbb dolgomat. E beszédekre nézve is, kevés örömet adna, ha azt mondanák rólok : jók ; kevés bánatot, ha azt ; roszak. Valeant quantum etc. A mai napság megjelenő predikációk nem adtak sem lelkesülést sem útmutatást. Mindazáltal *szívesen és érdeklél* vettem jegyzeteidet, s reám nézve nem hasztalanul tetted azokat.

Nagyobb ennél : hogy igen régen és szívesen várlak s várunk benneteket ; magam is készültem régen, de a sok baj s kellemetlenség miatt nem juthattam el.

A rózsák jun. 12—18-ig fognak alkalmasint virítani ; az az virítanak melyek életben maradtak. Temérdek kifagyott, kiveszett. Ilyen tél után ilyen tavasz ! Különböztetlek még egyszer e felől.

Jól teszed, ha a zabot elhozod, azt t. i. mely nálad van ; a Bálintonál levőért majd magam megyek. Azért fel ne drombézolja valahogy az úrfi, mert nem engedem ; nagy szükségem van rá. 5 véka zabom termett az Urnak 1863-ik boldog esztendejében.

Ha addig Miskolczra vetődnétek : ruhám van Eötvösnél hozzátok ki.

Bizony sokan meghaltak ! Kazinczy, Hajnik, Zilahy, Láng Ignác sat. Homines sunt mortales.

Megvagyunk, élünk, vesződünk. Feleségemmel szíves üdvözlünk. Szemem kifáradt. Isten áldjon meg.

Hanva, május 30. 1864

barátod
Miska.

Külczim : Orbán Ferencz ragályi ref. lelkész úrnak. Ragályon.

41.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom !

Ma 9-ed napja átfázás miatt náthát és iszonyú nagy torokgyúladást kaptam ; ez a baj le szokott nálam folyni máskor 3—4 nap alatt, de most a nyugtalankodás, aggodalom sat. által zaklatott testben kényelmesebb félszket talált s nem akar távozni ; a baloldalon még most is igen szúr. Mindent elkövettem már a mit szokás, de semmi se használ. Légy szíves valami *hasonszenvi* szereket küldeni s a velök élést röviden érinteni.

Köszönöm szíves részvéteket ; bizony mi most meglehetősen zaklatott állapotban vagyunk ; azonban jó az Isten s nőm már-is könnyebben érzi magát.

Leveled tartalmára, illetőleg a putnoki dolgokra bővebben kibocsátkoznom, ha más állapotban volnék ; így csak annyit : hogy ezek a Pap-fiúk igen czudarúl producálják magokat.

A füzetek egy számát, vagyis a Szemle egy füzetét küldöm. Igen szívesen tisztelünk s ölelünk benneteket.

Isten áldása legyen veletek !

Hanva nov. 9. 1864.

szerető barátod

Tompa Mihály.

Külczim : Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes urnak barátságos tisztelettel Pelsőczön.

42.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom.

Szeretnék már meglátogatni benneteket, de vagy egy vagy más baj mindennap adja elő magát s jó szándékom vízzé válik. Látogatásomban, mint mindenben a világon egy kis érdek is fekszik, Bálint gazda t. i. georgina-töveket ígért, de még eddig nem teljesítette ígérését, remélem : nem felejtette el. Csötörtöki napon Putnokra szállíthatná, ha ugyan a fatum miatt lehető ígéretének teljesítése.

A kit egyszer a kígyó megcsíp, vagy majd megcsípett : a gyíktól is fél. A protestáns vallásra térő szülével mily korú gyermeke megyen szó és kérdés nélkül által ? és : Hány éves korig kell a gyermeknek, nevezetesen a leány-gyermeknek a protestáns vallásban háborítlanul nevelkednie : hogy azután ne reclamáltathassék s törvény szerint protestáns maradjon ? Közöld velem tudomásodat e két kérdésre nézve.

Különben semmi újat nem tudok írni ; megvagyunk, veszdünk, nyomorgunk. Érzem a vénség, az útálatos vénség közelgetését ; kedvetlenség, lehangoltság fog elő gyakran s minden nagyobb ok nélkül. Társaságom nincs, tán ha volna : azt is megunnám ; dolgozni nincs kedvem, dolog nélkül nem tudok hova lenni, szóval se ki se be. A tavasz itt volna, de gyalázatos idők járnak. Azóta Miskolczon is voltam, lefotografíroztattam magamat az akadémiai album számára csakugyan. Miskolczon szívesen láttak a fiúk, egyikét napig el is tölthettem volna jól az időt ; de hazasiettem, miért ? magam se tudom ; itthon bántam : hogy egy napot még ott nem töltöttem. Jó volna ha közelebb volnátok hozzám, vagy enyelegnénk, vagy veszekednénk, még az utóbbi is jobb a semminél.

No de elég mostanra. Isten áldjon meg !

Hanva, april utolsó napján

1865

barátod

Miska.

Külczim : Tisztelendő Orbán Ferencz ragályi ref. Lelkész urnak. Ragályon.

43.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom!

Kedves nődhöz véletlenül szerencsénk lévén: feleségem említette előtte folytonosan kínzó baját, a fejfájást; kedves nőd valami fűvet ígért s Tercsikétek által szíves is volt elküldeni; tehát megkaptuk és köszönjük; azon szíves és gyengéd sorok kíséretében, melyekkel kaptuk: még sokkal kedvesebb az, s a Nénike valamikor majd személyesen is megköszöni. Addig is Isten áldása legyen rajtatok s fogadjátok szíves üdvözlőnköt s ölelésünket.

Hanva, május 3. 1865.

öszinte barátod

Tompa Mihály.

U. i. Ennyit a barátnak s szeretett családjának; most még egy pár szót az espereshez:

A *Budapesti Szemle* új folyamát, az egyházmegye részére nem rendeltem meg s nem is fogom. Tartozom vele magamnak: hogy nem érdemlett s annál fogva rosszúl eső czélozgatásaitok s csipkedéseitek elől félre vonuljak úgy *kicsinyben* mint *nagyban*. Kezdem a kicsinyen. Akár Szabon urnak Rimaszombatban, akár s még inkább neked Pelsűczön jobban kezetek ügyében van praenumerálni s rendesebb is lesz.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes urnak tisztelettel. Pelsűczön.

44.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom!

Haza kerültem Miskolczról; ¹ sok (*most*, és aránylag sok), pénzt ott hagytam, de eredményt mentülkevesebbet hoztam haza. Rosszabbul nem vagyok, sőt valamicskével jobban s hiszem: hogy az idő és nyugalom végrehajtja a többit. De *én és nyugalom!* ezen magam is csak mosolyogni tudok. Azonban nagy szó az a *muszáj*. Szerettem volna már hozzátok menni, de teljes-lehetlen, mert hátam és mellem *ki van himlőztetve*, mégpedig oly mértékben hogy az inget is alig tűröm; így alföldi kirándulásunk is még marad, de határozott s erős akaratom: hogy bár később de történjék meg. Fájdalom, már Igriczi kiesik a sorból. Én most is láttam Schwarz urat egy pár órára s igérkeztem neki s nekik nevünkben. Ha néhai Várady János bácsi meglepett benneteket fogatlan szájával: bezzeg meglepett engem Károly barátunk, ki épen úgy ejti már a szót, mint amaz ejtette. Mily gyalázatos tünemény ez az *elvényülés!* Ha még hozzá veszed: hogy a lélek,

¹ Miskolczon gőzfürdőt használt.

jellem, kedély épen úgy elvénülnek s az egész ember (általánosságban szólok), elrongyollik : nincs miért kivánni a hosszú életet.

Valami nassau-hercegségi (selti) vizet is iszom savóval ; kialakudtam, megfizettem jó drágán Spuller uramnál s itthon látom : hogy többnyire *régi töltésűek* a korsók. Az ember orcza-pirulás és zsenérozás nélkül csalja egymást.

Miskolczon iszonyú hőség volt ; én már alig álltam a dicsőséget s hazajöttem. Mit a politikáról, a jelen s jövő dolgokról hallottam elég sok, de mind egyre megyen ki, s az a vers vége : hogy már megfogtuk vagy megfogjuk az anyját s minden jó lesz. b. Sennyeit így jellemzik (nagy dicséretére) a lapok : *a kiegyenlítés eszméjének megtestesülése*. — Most olvasom a b. Jósika *Emlékiratait* ; ha élne ez az ember, milyen teremtettézetét vinne véghez.

Miskolczon *nagy kakast* terveznek a toronyra. Ha a magyar, a régi szó szerint, nagy pipájú s kevés dohányú nemzet : mi kálvinisták nagy kakasú felekezet vagyunk. Jó, nincs ellene szavam. De az aztán mégis furcsa, hogy miután a kakas megaranyozására 80 darab arany kell és nincs : elindul a miskolczi 3 pap a püspök vezérlete alatt és házról házra jár, aranyat kéregetni. Nem is jó néven vették tán : hogy véleményemet e dologban szabadon kimondtam a papok, püspök és főgondnok előtt.

Kónya Pali barátunk irtóztató ember. Soha se hittem : hogy valaki ennyire elfeledkezhessék magáról, becsüléséről, állásáról és családjáról.

Olvastátok-e a protestans lapban : mikép akarja Czelder atyánkfia brevi manu püspökké tenni magát ? ¹ Én, a lap közlése mellett három, ívnyi hosszú levelet olvastam a püspöknél, egyet Koostól, ² egyet Czeldertől, egyet Vinczétől : ³ s mondhatom, hogy cifrán vannak azok az urak s az a híres Missio furcsa historia. Czeldert én körülbelől ösmertem, de volt idő, midőn befogta szememet s szájamat s méltányolni sőt dicsérni kezdtem. Ime a szeg csakugyan kibútt a zsákból.

Hanem úgy gondolom : hogy elég lessz ennyi. Majd személyesen többet. A gyűlés is közelget. Addig még látnunk kellene igazság szerint egymást. Válaszolj, fecsegjünk *így* legalább. Csókollak benneteket !

Hanva, augst. 9. 1865

barátod
Miska.

¹ Tompa itt a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1865-iki évf. 29-ik számában (940—947. hasáb) megjelent jegyzőkönyvre czéloz, mely a moldva-oláh-törökországi első prot. magyar missio 1865. máj. 15—16. napjain Bukarestben tartott »első missiói szent zsinat«-ról vétetett fel. E jegyzőkönyv szerint tárgyalatott az is, hogy Czelder Márton, a missioi vezetője neveztesék, illetőleg nyilvánítsassék az ottani missiói egyházak püspökéül.

² Koos Ferencz bukaresti missiói lelkész.

³ Vincze Dániel ploesti missiói lelkész.

45.

Tomba — Orbán Ferenchez.

Édes barátom!

Megfogadtam szavadat s neki döltem a pesti útnak és most másfél hét óta itt vagyok. Az eredményről bajos volna valami bizonyost mondani; egy hanggal állítják: hogy mell — vagy tüdőbajom nincs, de inkább *gerinczemben* van a kór; akár hogy van mégeddig jobban nem vagyok s rajtam meg-megujúlnak a kellemetlen alteratiók. Még néhány napig mulatok s aztán hazamegyek.

Pesti mulatásomról mit írjak? Olyan rosszul esik: hogy nem a hajdani érzésekkel töltöm a napokat; valaha felemelt fővel, az ujság és érdekeltség frissítő érzésével, boldogan és büszkén jelentem meg irodalmi társaim körében a fővárosban, a Centrumon; most tán a *kor* vagy a *kór* miatt *visszásan* hat rám minden; ohajtanék mentül kevesebb emberrel találkozni; az irodalmi érdekek, körök, jelenségek, emberek fel nem villanyoznak. Kortársaimat betegesen, elkopva, elnyűve, elvénülve találok testben és kedélyben. Különbösen nagy változás van Pestnek a *külsején* is; nagyot épült, szépült mióta nem láttam, benne zajos, mozgalmas az élet.

Politikáról keveset írhatok; találkoztam ugyan már néhány politikai kapacitással és szóvivővel, de ezek se tudnak sokat s különösen bizonyost nem. Annyit látok: hogy itt *általános* az *egyezkedési* szellem; várnak, remélnek, bíznak az emberek. Különbösen az új kormányoknak az a nagy baja: hogy *pénze nincs*, s nem bizonyos hogy 5—7 hó alatt nem lesz-e kénytelen visszalépni, a mikor aztán — a mint mondják — ismét ott leszünk a hol a mádi zsidó; mit *nagy szerencsétlenségnek* tartanának. — Mert »most vagy soha!»

No de majd szóval többet ha hazakerülök, addig is Isten veled!
Pest sept. 9. 1865

barátod
Miska.

Külczim: Orbán Ferencz ragályi ref. papnak Putnok (Gömör megye). Ragályon.

46.

Tomba — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Én Pestről is haza-kerültem, de fáradtságomnak és költekezésemnek kevés eredményét hoztam haza. Úgy látszik: Pesten se sokkal tudnak többet, mint Putnokon vagy Poszobán.

Nem lehetne-e nálatok édes barátom 6—8 fontnyi jó juh-túrót kapni? már akár be van csinálva bődönbe, akár nincs: mindegy; még jobb ha már bődönben van. Vagy feljebb tőletek a tótságon? Igen leköteleznének, ha kaphatnék. Pesti házigazdámnak akarom

küldeni, kinél 15 nap tanyáztam, s ki, a mint észrevettem, — a túrót nagyon szereti.

Igen szívesen üdvözlünk és csókolunk mindnyájatokat.

Lehetne egy két szót szólnom papi és politicalai dolgaink felől, de nincs kedvem, lelkem testem beteg.

Még egyszer Isten áldjon meg benneteket!

Hanva, oct. 12. 1865

őszinte barátod

Tompa Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes urnak barátságos tisztelettel. Pelsőczön.

47.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom!

Ugy gondolom: kaptad leveletem, melyben péntekre vagy szombatra kértem a sajtót vagy túrót. Idezárok két forintot, ha elég nem lenne: majd utólag pótolni fogom. E levelem átadója, átvevője lesz a küldeménynek.

Még egy kérésem van hozzád. Nem adhatnád-e át nekem pár napra Argentit? ¹ e könyvből én ki akarom kutatni betegségemet; s majd ha, — mint szándékom később — az allopathicus gyógy-móddal felhagyok: a homeopathiát is megpróbálnám. Tudod hogy a hajos ember mindenféle kapkod.

Szíves üdvözlötünket átalában!

Hanva oct. 20. 1865

igaz barátod

Tompa Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkész és Esperes urnak tisztelettel. 2 új ftal s egy kendővel. Pelsőczön.

48.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom! Kaptam leveledet s részvétedet köszönöm. Az én állapotom minden esetre különös, válságos. Bajom a hátgerinczben van s majus óta fejlődve, legkisebb hajlamot se mutat a javulásra, hanem szünet nélkül gyötör és szenvedtet. Emésztő, üző-hajtó láz van bennem, hát- és mellfájdalommal, nincs nyugtom sehol; annyira járkálok és kifárasztom magamat: hogy már majd eldőnök s még se bírok utána két perczig egy helyben ülni; a nyugvás kéje ösmeretlen lett előttem. Időmet nem tudom hová tenni, mert még olvasni se vagyok képes, sőt hallgatni is alig. Foglalkozás-

¹ Argenti Dömének »Különféle betegségek hasonszenvi gyógyítása« cz. könyve, melynek első kiadása Pesten 1847-ben, 2-ik ugyanott 1855-ben, 3-ik 1858-ban jelent meg.

elszórakodás- vagy mulatságról szó sem lehet. Ez az állapot páratlan. Nem tudok hová lenni. Erőltetem magamat, megfeszítem akaratomat egészen és az eredmény, úgy szólván semmi.

Idegen gerincz-bántalomnak mondják, mi közel áll, ha még nem az, a *gerincz-sorvadáshoz*, mely egyike a legrettenetesebb s hoszszabb nyavalyáknak. Tessék így, s ebben elveszni!

Hozzá még lelkem, gondolatom szüntelen e tárgyat őrl; képzelődés- és imaginatioval foglalkodó ember lévén mint versíró: most keservesen adom az árát.

Igy vagyok én édes Ferenczem régen, s legkisebb javulása nélkül a nyavalyának. — Kik nem érzik: nem képesek képzelni se állapotomat; könnyen ítélnék meg, mit nem csudálok s nem kárhöz-
tatok; de e borzasztó állapotot én érzem.

De elég ebből ennyi. Szép volna, ha e szép őszi napokban még láthatnánk benneteket!

Isten veled!

Hanva, oct. 27. 1865.

barátod

Tompa Mihály.

Külczim: Tisztelendő Orbán Ferencz ragályi ref. Lelkész úrnak. Putnok-Ragályon.

49.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom!

Nagyon szívesen teljesítném kívánatodat, hogy t. i. írjak valami jót sorsomról, ha az lehetséges volna; de az igazságot követve, egészen lehetetlen. Még rosszabbul vagyok; mi igen természetes, mert erőm napról napra fogy; tíz hónap óta fogy az olaj a mécsben, nem csuda, ha fogyása már igen érezhető. No de a tavasz úgy-e? Bajosan segít rajtam az is; a bajok szövevényébe egészen belesüllyedtem; hátam fáj, melltem fáj, lábaim elromlottak; köhögök; s oly irtózatosszívdobogás és melllűktetés van rajtam, fojtó nehéz légzéssel: hogy csaknem megcsábúlok bele. Éjjel nem nyughatom; se jobb se bal oldalamon nem tudok feküdni, hanyatt is rosszúl; csak úgy fél-ülve kínlódom. Az erővesztetség s lankadtság miatt alig bírok egy lépést tenni, az ideges izgatottságban kín egy perczig is ülni. Hallottál-e már ilyet? Bajos meglábolni ezt a historiát.

Engem az élethez kevés, de erős kötél láncczol, melynek szakadása nagy kín nélkül nem képzelhető, ezt lehet érteni. Szemrehányást nem ösmerek, lelkemet nem nyomja semmi súly, de nyomja *érzésemet*; megcsalatra érzem magamat az élet vagy sors által. De hány ezerezen s millió mondhatták már ezt el én előttem?!

Aztán, habent sua fata libelli, et — homines; az egész világ azt hiszi: hogy hypocondriában vagyok s bajom semmi vagy csekélység. Kazinczy Gábor jut itt eszembe, mindig mondtuk: *Gábor komédiázik*; mikor az országgyűlésen elszédült beszéd közben, azt.

mondák : *nagy komédiás* ; s mikor hírül hozták : hogy menjek hozzá, mert a végsőkben van : bosszúsággal léptem reggeli 9 órakor a szerkére ; s akkor nap este ki adta a lelkét szegény Gábor.

Mindent elkövettem, nem használ semmi ; szenvedek folyvást és szomorú gondolatok vannak velem, azt nem tagadom. De szokom is a gondolathoz : hogy a minek jönni kell : eljön. A *fatum* ! melynek még az Istenek is alávetve voltak. Tehát resignatio !

Azért ha Bálint öcsénknek csakugyan elő kellene rántani a *Hozzád kiáltókat* : ¹ mondás nélkül is ösmeritek teendőiteket a *hátra-maradt* ² iránt. Erről legyen elég szóval és írva ennyi.

Bizony erősen szorítja az ország ! jubilate, jubilate ! pazarolják a drága magyar pénzt, önérzetet és becsületet. Majd meg fogják látni : hogy miért ? Engem, még jelen nyomorult állapotomban is bosszant ez a bolondéria.

Node elég lesz. Szívesen várlak s látlak bármikor jövendesz. Isten veled ! Hanva, febr. 8. 1866.

barátod
Tompa Mihály.

Külczim : Tisztelendő Orbán Ferencz ref. lelkész urnak. Ragályon.

50.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom !

Vettem szíves, meleg soraidat. Hozzon Isten bármikor. Nagyon derék lenne : ha érkezésed vagy érkezésted akkor történnék véletlenül : midőn nyugodtabb perceim vannak. Mert míg néha görcsös rohamaim *ájulásba* mennek át : vannak *tűrhető* napjaim is. Adja Isten valósúlni hitedet ; hiszen még nincs is minden a legvégsőkön s az ember sokat kibír. Nil desperandum !

Csókollak a viszontlátásig !

Hanva, február 14. 1866

őszinte barátod
Tompa Mihály.

51.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom !

Miután több hónap óta folyvást tartó pokoli szenvedéseim alatt bőséges alkalmam volt meggyőződni arról : hogy a mi (papok, felszentelt lelkek) kölcsönös barátságunk, szeretetünk és részvétünk melegében egy veréb-tojás se sülné meg : szinte elcsudálkozva ös-

¹ A ref. énekeskönyv XXVIII-ik zsoltárára céloz, melyet némely vidéken temetések alkalmával is énekelnek.

² Feleségére céloz, kiről már tudja, hogy nemsokára özvegyen fog maradni.

mértem kezded írására ; azonban a csomag nagysága s a *hivatalos* felirat, azonnal utba igazított.

Tehát édes barátom ! mindent megteszünk s eligazítunk a lehető legrövidebb idő alatt ; megfelelünk mindazon kérdésre, mely a lehetőség s tudhatlanság határába nem vág.

Sajnálom kínos és zaklatott életedet, bajoskodásodat, melyet *érettem* is viselsz. De hát látod ilyen az ember ! a magamforma, boldogság és öröm teljében úszó szerencse fia, könnyen megfélekezik az olyan szenvedő embertársáról, minő például te vagy.

Hanem azért Isten legyen veletek !

Hanva, febr. 18. 1866.

Őszinte barátod

Tompa Mihály.

Külcím : Nagytiszteletű tudós Szentpétery Sámuel ref. Lelkipásztor és Esperes urnak barátságos tisztelettel. Pelsűczön.

52.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom !

Én Bécsbe készülök, de nem tudom : mikor indulhatok az idő miatt. Igen sokat szenvedek a szobában is a tavasz változó vajúdása között.

Bécsbe is kell tehát mennem, de a gyületről se szeretnék elmaradni, mert miután valószínű : hogy a jövő nyarat fordőkön kell eltöltenem s tán káplánom is változik, nagy baj lenne rám nézve *ott* nem lenni. Azért igen kérek, hogy ápril. 17-énél elébbre ne tedd a gyűlést, különben is teheted azt mentül későbbre az e[gyház]m[egyei] határozat szerént ; kérésem hozzád s ha szükséges a segédgondnok úrhoz is szól.

Mint említém : tán Zárnoki is változik. Ebben a tárgyban, a *leghatározottabb négy szem közt* szólván veled : az én véleményem ez : Azt a szegény családos Simont kellene valahogy boldogítani ; kinek a rendes papságból történt kitolatását én mai napig se értem, ha csak úgy nem : hogy *áldozatnak* kellett lennie a közért.

Én, a Zárnoky előmenetelét is szívesen óhajtom, ő *hűség és becsületesség* tekintetében páratlan ember ; a papi hivatalt is érti minden csínja-bínjában ; helyén is lenne Kesziben, — de — de — mégis aligha a Perjesi életének folytatását nem érné meg vele az a nyomorúlt egyház. Ismétlem : hogy nem *hivatalosan*, hanem baráti bizalmassággal beszélek most veled s kérek a legszigorúabban ehhez alkalmazkodni. Mit tudsz Putnok s Keszi felől ? mi a gondolatod ? légy szíves velem szintugy *bizalmasan* közölni.

Béki Putnokon nagyon megtetszett, a mint hallom ; s aligha fog a prätendensek közül egyik is sükerrel megmérközni vele. Helyesen, derék ifjú ember, helyét becsülettel s méltóan be fogja ott tölteni. Hanem, hogy ebben is őszinte legyek, látod milyen a világ,

a közvélemény, a szerencse vagy minek is nevezzem? ! az *idősebb érdemeiről* szó sincs. Nálunk elmúlt örökre az *előléptetés*, avançirozás ideje. Kit hova vett a sors és szerencse : ott vész holtig. Imé, (nem a jelen esetre, mert már idejét multa), ott van a zugogyi pap ; ime (a jelen esetre) ott van Orbán ; nem is emlékszik róla senki ! — És e divatot emberi igyekezet meg nem változtathatja. Sors bona, nihil aliud ! minden az életben.

No de, úgy gondolom elég lesz. Válaszodat, mentül bővebb válaszodat mindenekről szívesen várom s veszem. Hiába, mégis betegen is, érdekli az embert testületünk ügye, dolga, baja, változása, de azt hiszem : ugy is kell lenni : hogy érdekelje.

Mindketten mindnyájatokat szívesen ölelünk. Isten áldjon meg !
Hanva, mart 17. 1866.

őszinte barátod
Tompa Mihály.

U. i. Mikor is indulunk Gräfenbergbe ?

53.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom !

Görbe végű, fehér pálczám a szekeren maradt ; kérek viseld gondját, míg biztos alkalom által hazakerülhet. Isten áldjon meg benneteket, téged s kedveseidet.

Hanva sat.

barátod
T. M.

Külczim : Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel esperes úrnak. Tornallya. — Pelsüczön.

[E levél, miután Szentpétery 1860—1866-ig volt esperes, ebből az időből való, a postabélyeg dátuma (5/5) szerint valamelyik év május 5-éről.]

54.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátim !

Megjártam Bécsset s haza jöttem betegebben mint elmentem.

A nagy német Babilionból nem hoztam semmi vígasztalót. Bajom organicus, gyógyíthatlan, lethalis. Hypertrophia cordis. Szívtúltengés. Elveszése csak idő kérdése. Moriendum est ! Azonban ide velem ; készen vagyok ! Jertek, s lássátok meg magatok : hogy igazat mondok. Csudálatos az emberi lélek ! mindenhez hozzászoktatható.

Dr. Kovács Endre¹ hidegvíz-curát ajánl, azért ha még lehető

¹ Kovács Sebestény Endre budapesti orvos-sebész doktor, egyetemi tanár. † 1878.

lesz : az ünnepek után rögtön elutazom Schwarzenbergbe. Addig látogassatok meg.

Pesten két napot mulattam ; láttam életemben először, s valószínűleg utószor Deákot ; derék, egészséges, jó húsban lévő ember ; nyájas, kedves táblabírói modora van. —

Most dolgaimat rendezgetem ; sokat és sokféle irok ; ez némi szórakozottságot szerez s gondolataimat el-veri.

Lehet : hogy még most is azt mondják és mondjátok : hypochondria !

De hát Bálint öcsém, nem azok az egészséges gömbölyű betűk-ezek, mint máskor ?

Tehát a viszontlátásra !

Hanva, majus 9. 1866.

igaz barátotok

Miska.

Külczim : Tisztelendő Orbán Ferencz ref. Lelkész úrnak. Ragályon.

55.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom !

Igen köszönöm a madarakat, valamint, sőt méginkább a jó kívánatot ; rajtam már nem fog az áldás, nincs földje, melyben megfogjon. Nem tudom mivel érdemlettem meg a sorstól ezt a korai földi martyrságot ?

Ugy volt, hogy már holnap, az az szerdán indulok a hidegvízre, de a mint látod a zordon idő miatt lehetetlen. Majd ha egészen megállapodik a természet, akkor meglátlak ; addig Isten legyen veled s veletek !

Hanva, majus 22. 1866.

igaz híved

Tompa Mihály.

Külczim : Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Esperes és lelkész úrnak tisztelettel Pelsüczön.

56.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom !

A pompás szőlőt megkaptam köszönettel, bár egy kicsit tán egyenesen is hajlottál a dolognak, midőn *nevemben megkérte* hogy *adasson számomra egy kis szőlőt*. Azonban már mindegy, rendén van.

Bizony csak szaporítsd a földi javakat, mert egy esperesnek már több dukál.

E kifejezésben, »Gyula az elküldést is magára vállalta«, némi értelmet sejtek, azonban az embernek mégis — mint illik — adtam 40 új krt. —

A szép őszi napok ugy-e? Hja! A dálnak vége van örökre, s igen fájdalmas még emlékezni is arra, hogy valaha énekeltem rólok. Az ősz báját és szépségét nem érzem, csillogása, fénye: a szegek csillogásának tetszik a fekete koporsón. Ténnap este mult 10 éve: Kolozsvárt gr. Mikó Imre tartotta nevem estéjét házánál; ma reggel 10 éve egy szép nagy bokkrétát kaptam néhány kolozsvári nőtől.¹ A bokréta itt van, de elszáradva, szín s illat nélkül! Életem képe!

Isten áldjon meg!

Hanva, sept. 29.

1866.

szerető barátod

Tompa Mihály.

57.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes barátom! Vettem leveledet, de általa némi scrupulusom, mely megvolt, nem szűnt meg. Nevezetesen:

Azt jól tudjuk: hogy mindig szívesen láttok, »éjjélkor hajnalkor«. De egyenes kérdésemre egyenes választ kellett volna adnod: hogy, *mikor mégy fiad látogatására?* Így a mi indulásunk is biztosabb volna. —

És a répa? hát hiszen hozzátok készülünk, miért hát a leküldés miatti aggodalom? És Pelsőczről *könnyebb* nekünk megkapni — ha nem mennék is — mint Bejéből, mely nem esik az *rozsnyai héti vásáros útba*.

No de se baj azért! Jóra megyen mind ez végre is. Csak most már röviden ezekről tudósíts:

1. Mikor mégy — körülbelől — a szepességre?

2. Hát Szombatba?

3. A répát hol kerestessük: Bejében-e vagy Pelsőczön?

Ha ez a levél lábat kap, s szerencsésen jár: úgy még szombaton este megkaphatom a választ.

Csak *az égre nézzetek!* az az ha az idő engedi s elég kedvező lesz: mi elindulunk.

Addig is a jó Isten áldjon meg minnyájakokat.

Hanva, nov. 15. 1866.

igaz barátod

Tompa Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű Szentpétery Sámuel ref. Lelkipásztor úrnak szeretettel. Pelsőczön.

58.

Tompa — Szentpéteryhez.

Édes Sámuelem!

A sárga répát, teljes épségében s mennyiségében megkaptuk. Nagyon köszöni kedves nőd szívességét a feleségem, kit valóságos szomorúság vett elő: hogy a pelsőczyi búcsújárásból már aligha

¹ V. ö. Erdélyi Múzeum. 1903. 194., 195. lap.

lesz valami, a beállott tél miatt, mely nem arra való : hogy ő vagy én utazzunk. Légy szíves megírni az árát, hogy adandó alkalommal a zsákkal s köszönetünkkel együtt elküldhessük.

Mínnnyájakat, mínnnyájan szívesen üdvözlünk és ölelünk.

Hanva, nov. 20. 1866.

őszinte barátod

Tompa Mihály.

Külczim : Nagytiszteletű *Szentpétery Sámuel* ref. Lelkipásztor urnak, barátságos tisztelettel. Pelsüczön.

59.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves barátom !

Ismered azt a kissé vaskos, de találó mondását a magyarnak :

Egy bolond százat csinál.

Igy jártam én. A *történet* Tornallyára vitt, mikor ott a huszárok átvonultak ; vendég voltam a más szekerén s nem mehettem akkor haza mikor akartam 's szerettem volna. Megis adtam az árát, mert öntudatlan állapotba estem a zajban s úgy vittek későn haza.

Ezen alkalmat használva : elkiáltja magát valami ostoba vagy legalább szeles ember a *Néplapban* : hogy már jobban -vagyok ; utána a többi lap s végre a publicum. Én addig Jóbbal : *fájdalmaim miatt izzadok*. Nem satyrája ez a sorsnak ? s nem méltán boszantó ? Gratuláló leveleket kapok Pestről s másunnan, s minden levél feltörésekor idegrázkódás vesz elő. Még csak ez kellett !

A répát igen köszönjük s megbántás volna el nem fogadni ; hanem arról : hogy te inkább vagy nekem adósom, mint én neked : nincs semmi tudomásom s el nem fogadhatom.

A nagy-szótárral ¹ ne siess, nem egy két napra való az, s nem is úgy adtam ; ha el-jön a többi : azt is szívesen. Minden kifejlett nemzet nyelvének van ilyen szótára ; ez még hiányos, mert minden kezdet nehéz. Nem kertész se nem gazdaember a ki őszve-állítja, mert máskép nem hagyta volna ki a *karó-répat* s a *karó rágót* (ló). Sok hiányt fedeztem fel benne. De ez is jobb mint semmi. Bezzeg a mi traktuális és sup[erintendentialis] jegyzőink *nem* onnan veszik az ilyen szókat : *beterjeszteni*, *beerősíteni*, *bejelelni* sat. Én is tudok ilyen szót egyet : *bezárni*, fiat applicatio.

Hozzon Isten, bizony kedves vendég leszsz szót leszteek. Mi se mondunk le végképp a tervről.

Szívesen ölelünk, csókolunk.

A zsák még itt van, nem vész el.

Hanva, dec. 4. 1866.

igaz barátod

Tompa Mihály.

Külczim : Nagytiszteletű *Szentpétery Sámuel* ref. Lelkipásztor urnak, barátságos tisztelettel. Pelsüczön.

¹ A Czuczor—Fogarasi-féle nagy szótár ez, melynek első kötete 1862-ben, 2-ik 1864-ben, 3-ik 1866-ban jelent meg Pesten.

60.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes Ferenczem!

Hát hogy vagy már? Én mindenkép a régiben. Most valami számár vidéki levelező lúddá tette a lapokat azon hírrel: hogy *már jobban vagyok*. Ennek az ellenkezője lévén igaz: bosszant és ingerel.

Én, néhány évvel ezelőtt, valami *Olvasó- s imakönyv-féjét* kezdtem írni *nők számára*. A betegség félbe hagyatta velem; most elővettem s nagy kínnal rendbe szedtem; kevés hía volt már, egész czíme ez lenne

o o o

Elmélkedések, imák és fohások.

Nők számára írta

T. M.

Igen ám, de a három o o o helyére egy szó kellene *fő-czíműl*; egy nem cifra, de eléggé költői, jellemző, kezetes, odaillő szó. Ezt nem találom. Volt már eszemben: *Repkény, Kalász, Szövétnék, Kalauz, Zászló, Szivárvány, Viszhang, Pacsirta, Forrás, Vitorla, Tűkör, Sajka* sat. sat. De jobbat szeretnék, vagy ezekből a legjobbat.

Te nem írsz, de szívesen s passióval foglalkozol irodalommal. Kisértsd meg egy jó szót találni s küldd el mentül előbb.

Néhány barátomat most *egyszerre* megkérdem, megszavaztatom, döntsön a többség.

Hát az: hogy nem *protestáns, keresztyén* sat. nőnek írom: nem latitudinarismus-e?

Isten áldjon meg. Semmi új. Nagy rendkívüli idő. Sorsunk elválik. Én nem várok semmit. *Egyetlen egy szót se váltanék tovább a némettel.*

Isten áldjon meg. Válaszolj.

Hanva, dec. 5. 1866.

barátod

Miska.

Külczim: Tisztelendő Orbán Ferencz ref. Lelkész urnak, barátilag. Ragályon.

61.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes Ferenczem!

Bezzeg az általam ajánlott szóval, az *Olajággal* ugyan küzdünk. Több, sok embert felszólítottam, mint Tégedet is, egyik egyet, másik más ajánlott, de 12 közül nincs kettő, ki ugyanazon egyben találkozna. Ugyan hát más fontos, érdeklő páros dologban, hogy volna megegyezés az emberek közt!? Bosszús és ingerült vagyok már e számár dolog miatt. A nyomás foly¹ s Czím nincs, a gyermek

¹ A nyomtatásra Szász Károly ügyelt fel, ki a Tompától hozzá küldött címek (Nyugalom réve, Szövétnék, Olajág) közül az *Olajágot* választotta.

meg va, de keresztelve nincs. Mit csináltam az általad ajánlott szövből sat.: ide zárom e fél-makulaturát. Nem kell visszaküldeni.

Hogy vagy már? Szédülésed eddig remélem elmúlt. Én kínlódom folytonosan.

Isten áldjon meg!
Hanva febr. 1. 1867.

barátod
Miska.

[Ez az Orbánnak szóló néhány sor az *Olajág* sajtó alá készített 4r. alakú (30—23·5 czm.) kéziratának nyolcz első leveléből álló füzetcske utolsó lapjára van írva. Az első lap alsó felén a cím (T. *Orbán Ferencz* ragályi ref. Lelkész urnak. Ragályon), a második lapon »A szédőnek« szóló utasítás (Az egyszer aláhúzott sorok és szavak dőlt — cursiv — betűvel, A kétszer aláhúzottak ritkítva szedendők. A szerző.) olvasható. Ez után következnek: az *Olajág* czimlapjának szövege (3. lap), a »Nőmnek« cz. ajánlás (5—11. lap) s az »Elmélkedések és fohászok«-ból az »*Olajág*« cz. költemény. E kézirat szövege s a nyomtatott szöveg (az 1903-iki, 6-ik kiadás volt előttem) között a következő eltéréseket találtam: Az ajánlás 6-ik versszakának 2-ik sorában a kéziratban, a *csilla-púlni* szó helyén *csendesülni*; a 7-ik versszak 1-ső sorában az *elveszett* helyén *vesztve van*; az »*Olajág*« cz. költemény 1-ső versszakának 4-ik sorában a *világgal* szó helyén *magaddal*; ugyanott a 2-ik versszak 3-ik sora (*Érezd a köny s próbáltatás becsét*) helyett »*Értsd a köny, a próbáltatás becsét*« áll.]

62.

Tompa — Szentpéteryhez.

Kedves Sámuelem!

Régen nem láttuk egymást; most is sebtében kell érintkeznem veled.

Lénárdfalván lakik pár év óta egy régebben Magyarországra származott schweizi reformata nevelő nő. Most férjhez megy egy szintugy helveta nyelvmesterhez. Keresztlevelét elhozta Helvecziából, a † levélben *N. Julia áll*; ő pedig évek óta *Adelnek* hivatja s írja magát. Ez különös és gyanús előttem; gyanúmat táplálja azon körülmény, hogy a † levélbeli *Julia* 26 éves, az itteni *Adél* pedig sokkal idősebbnek látszik.

Mit tennél? Én nem akarom se kihirdetni, se megesketni őket, míg hiteles okmányokkal sat. nem lesz a dolog jobban felvilágosítva. De minő okmánynyal? honnan? Itt senki se ösmeri a nő születését, gyermekkorát. Gondolkozzál s válaszolj rögtön: mit cselekednél?

Én folyvást a régiben vagyok. Isten áldjon meg benneteket!
Hanva, febr. 28. 1867.

igaz barátod
Tompa Mihály.

Külczim: Nagytiszteletű *Szentpétery Sámuel* ref. lelkész urnak. Pelsűczön.

63.

Tompa — Orbán Ferenczhez.

Édes barátom !

• Igazad van a levélben mondottakat értve.

Csak egyet : Igen bosszant : hogy azokat a fontos megjegyzéseket, miket az *Olajágról* tettél, nem lelem. Kérlek szedd össze gondolataidat s írd le még egyszer ha lehet az akkori hűséggel.

Én igen rosszul vagyok ; jó volna, ha eljönnél, mert félek : hogy el találsz késni. Ugy is csak pár órára, mert a társaságot se bírom.

Hanva mart. [1867.]

barátod

Miska.

Majomi hogy van ?

[E levél czímzése hiányzik ugyan, de tartalmából bizonyos, hogy Orbán Ferenczhez írta. A levél kuszált írásából is látszik, hogy a költő igen rosszul lehetett, mikor e sorokat papírra vetette. A keltezésnél az év és nap kiírása elmaradt.]

HARSÁNYI ISTVÁN.